

Чарльз ДІККЕНС

РІЗДВЯНА ПІСНЯ

Чарльз ДІККЕНС

РІЗДВЯНА ПІСНЯ

В ПРОЗІ,

або Різдвяне оповідання
з привидами

*Переклад з англійської
Ольги КОСАЧ-КРИВИНЬОК*

Київ
“ЗНАННЯ”

УДК 821.111
ББК 84(4Вел)
Д45

Серія "ENGLISH LIBRARY"
заснована 2014 року

Charles Dickens
A CHRISTMAS CAROL in Prose,
Being a Ghost Story of Christmas

Діккенс, Чарльз

Д45 Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами / Чарльз Діккенс ; пер. з англ. Ольги Косач-Кривинюк. — К. : Знання, 2018. — 175 с. — (English Library).

ISBN 978-617-07-0150-3 (English Library)

ISBN 978-617-07-0484-9

“Різдвяна пісня в прозі” Чарльза Діккенса (1812—1870) — один із кращих творів світової літератури. Це повість про найвищі людські цінності. Вона має казковий сюжет: про серйозні речі легше говорити, надавши їм казкової форми. У Різдвяну ніч в оселі головного героя з’являються неблаганні й незворушні духи, які допомагають йому переосмислити життя, зрозуміти його велич і красу. “Різдвяна пісня” вчить нас добру і застерігає від лихих вчинків, вселяє віру, що в житті не буває безвихідних ситуацій. Людина завжди має шанс стати кращою. Робити добро ніколи не пізно — каже мудрий письменник.

УДК 821.111

ББК 84(4Вел)

ISBN 978-617-07-0150-3

(English Library)

ISBN 978-617-07-0484-9

© Видавництво “Знання”,
оформлення, 2018

Передмова

Я намагався в цій маленькій книзі про духів показати примару Ідеї, яка не повинна розсварити моїх читачів ні з гумором, ні з собою, ні один з одним, ні зі святковими днями або зі мною. Нехай ця книжка живе у ваших домівках як привітний Дух, і кожен, хто читатиме, не відкладе її вбік, а дочитає до кінця.

Грудень 1843 року

Ваш вірний друг і слуга
Ч.Д.

Строфа I

МАРЛЕЄВА ТІНЬ

Марлей помер. Це точно. Свідоцтво про його смерть було підписане пастором та іншими. Сам Скрудж підписав його, а кожний документ, підписаний Скруджем, мав велику вагу на біржі.

Старий Марлей був мертвий, як камінь...

Зауважте! Я не кажу, що, на мою думку, у камені немає нічого живого; швидше, якщо є серед каменю що-небудь справді мертве, то це могильний камінь, але в такому порівнянні відчувається мудрість наших предків і я не хочу її зачіпати своїми непосвяченими руками, щоб не наразити себе не про-

кльони цілого краю. Отже, дозвольте мені ще раз чітко наголосити, що Марлей був мертвим, як камінь.

Чи знав Скрудж, що Марлей помер? Звичайно, знав. Як же йому було не знати? Вони — Бог знає, скільки літ, — були в компанії. Скрудж був єдиним його душоприказником, єдиним розпорядником його маєтку, єдиним спадкоємцем його рухомого і нерухомого майна, єдиним його другом; один же тільки він і оплакав Марлеєву смерть. Але Скрудж не був надто вражений цією сумною подією і в день похорону зробив одну дуже корисну оборудку, як і личило справді діловій людині...

Згадка про Марлеєвий похорон примушує мене повернутися до початку оповіді. Не може бути жодного сумніву в тому, що Марлей помер, і це треба добре усвідомити, бо інакше не буде нічого надзвичайного в тому, що я хочу розповісти. Якби ми не були впевнені, що Гамлетовий батько помер перед початком спектаклю, то ми б зовсім не здивувалися, що він вітряної ночі вийшов погуляти на мури свого міста. Це так само

було б не дивно, як і те, що якийсь інший чоловік середнього віку пішов уночі погуляти кудись — скажімо, на цвинтар коло церкви св. Павла, — щоб налякати свого вразливого сина.

Скрудж залишив Марлееве ім'я на вівісці. І після Марлеевої смерті над дверима при вході в контору було написано: Скрудж і Марлей. Усі знали торговельну спілку, що звалася “Скрудж і Марлей”. Іноді несвідомі в торговельних справах люди звали Скруджа Скруджем, а часом Марлеем, і він озивався на обидва імені. Йому було однаково.

О! Скрудж був справжній жмикрут: він умів міцно вхопити людину, як кліщами, придушити, скрутити, згребти. Це був старий грішник — задрісний, жадібний, твердий і гострий, як кремінь, але ніяке кресало не могло викресати з нього благородної іскри, замкнутий, потайний та самотний, як той слимак. Через холод у душі і вся постать його немов заморозилася: ніс загострився, щоки зморщились, хода стала скутою, очі почервоніли, тонкі губи посиніли, а голос, хитрий та прикрий, скрипів. Холодним іне-

єм блищало його волосся, брови і сухе підборіддя. Скрудж всюди носив із собою той холод; у найспекотніші дні він морозив ним свою контору і не давав їй нагрітися хоча б на один градус навіть на Різдво.

Вуличний холод і тепло не впливали на Скруджа. Жодна спека не могла його зігріти і жоден холод не морозив його. Не було вітру, жорстокішого за Скруджа, снігу дошкульнішого, дощу невблаганнішого, ніж Скрудж. Найгірша негода не могла дойняти його. Злива, град, сніг, сльота мали тільки одну кращу за нього перевагу — вони бувають іноді щедрі, а Скрудж ніколи.

Ніхто на вулиці, зустрівшись з ним, не зупинявся, щоб привітно запитати в нього: “Як ся маєте, пане Скрудж? Коли ви зайдете до мене?” Старці ніколи не сподівалися від нього милостині; діти ніколи не питали в нього, котра година; ніхто ніколи за все його життя — ні чоловік, ні жінка — не попросив його показати дорогу. Здавалося, що навіть собаки сліпих знали Скруджа і, побачивши його, швидше тягли своїх господарів куди-небудь за ворота або у двір, махаючи хвостом та немов кажучи: “Нехай краще не дивиться ніяке око, ніж має дивитися погане. Правда ж, сліпий господарю?”

Скрудж не звертав на те ніякої уваги. Йому навіть подобалося протовплюватися дорогами людського життя, нехтуючи людським співчуттям.

Якось, перед одним із найкращих днів року, перед Різдвом, старий Скрудж сидів і працював у своїй конторі. Година була холодна, похмура. Туман аж проймав. Скрудж чув, як люди ходили надворі, крекчучи від холоду, потираючи руки та тупаючи ногами, щоб зігрітися. Годинник на вежі пробив

тільки третю годину, а вже було зовсім темно; та й увесь день не виглядало сонце. Туман був такий густий, що по той бік двору, хоч він був дуже вузький, будинки здавалися привидами. Вогні в їхніх вікнах здавалися червоними плямами на сірому тлі. Туман заходив у кожную щілину, у кожную шпаринку від ключа. Дивлячись на цей туман, що наліг на землю і нагнав таку імлу, можна було подумати, що сама мати-природа де-небудь недалеко зварила на свята дуже багато пива.

Скрудж не зачиняв дверей у своїй кімнаті, щоб наглядати за писарем, що переписував папери в сусідньому тісному та темному, наче бочка, закамарку. У коминку в Скруджа ледве горіло, а в коминку писаря так мало було вогню, що здавалося, неначе там жевріла одна жарина. Але писар не міг підкинути вугілля, бо ящик з ним стояв у Скруджевій кімнаті й кожен раз, як писар заходив туди з лопаткою, щоб набрати вугілля, господар казав йому, що, мабуть, їм доведеться попроситися назавжди. Саме тому писар замотав шию білим шарфом і

думав, як ото його зігрітися біля свічки, але це була марна справа!..

— Будьте здорові, зі Святим вечором, з веселим Різдом, дядечку! Щастя вам, Боже! — залунав зненацька радісний голос. Це говорив Скруджів племінник, хутко ввійшовши в кімнату.

— Що за дурниці! — відказав Скрудж.

Племінник зігрівся, швидко йдучи по холоду та туману, на щоках у нього горів

рум'янець, очі блищали. Він був дуже гарний у цю хвилину.

— Різдво — дурниці, дядечку!? — спитав племінник. — Ви, звичайно, так не думаєте?

— Думаю, — відповів Скрудж. — “Веселого Різдва”! Яке ти маєш право веселитися? З якої радості тобі радіти? Ти, здається, доволі бідний.

— Змилюйтеся! — весело промовив племінник. — Краще скажіть, яке ви маєте право сумувати? Чого ви такі похмурі? Ви, здається, доволі багаті!..

Скрудж не знайшов у цю хвилину кращої відповіді й знову промовив:

— Ет, дурниці!

— Ну, та не гнівайтесь ж, дядечку! — сказав племінник.

— Як же мені не гніватися, — бурчав дядько, — коли світ, де я живу, заселений такими дурнями, як ти! “Веселе Різдво”! Не говори мені такого. Різдво для тебе — це час платити борги, не маючи ні гроша за душею; воно показує, що чоловік став на рік старший, але ні на одну годину не став багатший; це той час, коли доводиться підбивати

баланс і бачити, що кожна стаття впродовж усіх дванадцяти місяців була проти тебе. Моя б воля, — скрикнув Скрудж зі злістю, — то я б кожного дурня, що бігає та славить Христа, зварив разом з його різдвяною стравою й поховав би, застромивши йому ялинку в серце!

— Дядечку! — благав племінник.

— Племіннику, — одказав суворо дядько, — святкуй собі Різдво по-своєму і не заважай мені святкувати його, як я хочу.

— Хіба це святкування! — скрикнув племінник. — Але ж справа в тому, що ви його зовсім не святкуєте!

— Ну, то не заважай мені зовсім про нього не думати. Нехай воно тобі буде щасливе! А й справді, чи принесло воно тобі коли-небудь щастя?

— Є багато речей, з яких я міг би отримати щастя, але я ними не скористався, — між іншим, і Різдво так само. Але, крім моєї великої пошани до святого Різдва, я ще вважаю цей день найкращим у цілому році — добрий, веселий, ласкавий, привітний день! Єдиний з усіх довгих днів, коли всі вузькі

серця ширшають, єдиний день, коли всіх бідніших людей вважають своїми ближніми, а не створіннями іншої породи. І через те, дядечку, хоч Різдво й не додало мені в кишеню ані шматочка золота або срібла, а я все ж впевнений, що воно мені дало добро і буде ще його давати; я славлю його.

Писар у закамарку заплескав у долоні на знак похвали, але одразу ж зрозумів недоречність такого вчинку і почав ворухити вугілля в коминку та й загасив останні бліді іскри.

— Давайте, плескайте більше, — гримнув на нього Скрудж, — то відсвяткуєте Різдво, втративши службу!

Потім, повертаючись до племінника, Скрудж промовив:

— Ви великий красномовець, добродію, і я дивуюся, чому ви ще не у парламенті.

— Та не гнівайтесь! — мовив племінник.
— Краще приходьте до нас завтра обідати.

— Іди ти к... — і Скрудж договорив до кінця, — перше ніж я прийду до тебе!

— Але через що? Чому?

— А навіщо оженився? — запитав Скрудж.

— Бо закохався.

— “Бо закохався”! — забурмотів Скрудж з таким презирством, немов йому сказали щось, ще дурніше за “веселе Різдво”. — Прощавай!

— Але ж, дядьку, ви й тоді, як я був нежонатий, не були в мене жодного разу; нащо ж прикриватися тепер моїм одруженням!

— Прощавай, — знову промовив Скрудж.

— Я нічого від вас не хочу, нічого у вас не прошу, — правив своє племінник, — чому ж нам не бути добрими друзями?

— Прощавай, — промовив Скрудж.

— Мене до самого серця діймає ваша невблаганність! Ніякої сварки між нами не

було; я спробував зблизитися з вами заради Різдва і до кінця свят матиму веселий настрій. Бажаю й вам, дядечку, радісно зустріти Різдво!

—Прощавай, — сказав ще раз Скрудж.

—І щасливого Нового року бажаю вам!

—Прощавай, — знову промовив до нього Скрудж.

Але, незважаючи на все це, племінник вийшов з кімнати, не промовивши жодного гнівного слова. Він зупинився біля вхідних дверей, щоб побажати й писареві щасливих свят, той, хоч уже мало не зовсім замерз, але був тепліший від Скруджа і від щирого серця відповів на привітання.

Почувши це, Скрудж пробубонів:

—Оце ще чоловік! Писар, бере п'ятнадцять шилінгів на тиждень, з жінкою й цілою сім'єю на шиї, а теж думає про "веселе Різдво"! Ні! Це божевільні люди!

Випустивши Скруджегого племінника, писар впустив двох інших чоловіків, поважних і дуже приємних на вигляд. Вони підійшли до Скруджа з паперами в руках і вклонилися.

— Чи це контора Скруджа й Марлея? — почав один, глянувши в якийсь список. — З ким маю приємність говорити, з добродієм Скруджем чи з Марлеєм?

— Сьогодні якраз сім років, як Марлей помер, — відповів Скрудж.

— Ми впевнені, що щедрість покійного притаманна і вам, — сказав пан, подаючи Скруджеві рекомендаційного листа.

Він сказав правду: Скрудж і Марлей були дві рідні душі.

Почувши це зловісне слово “щедрий”, Скрудж насупив брови, покрутив головою і віддав папір.

— У це свято, — провадив далі пан, подаючи Скруджеві перо, — більше ніж будь-коли хотілося б купити деякого харчу та речей для бідних; вони дуже страждають від цього холоду. Тисячі людей не мають найпотрібнішого! Сотні тисяч не мають найменших зручностей.

— Хіба вже немає тюрем? — спитав Скрудж.

— Тюрем занадто багато, — відповів пан, опускаючи перо.

—А робітні будинки ще є?

—Я хотів би сказати, що нема. Але, на жаль, вони занадто ретельно працюють.

—А закон про бідних все ще в силі?

—У повній силі.

—Так! А я боявся: думав, чи не сталося чогось такого, що припинило їхню діяльність. Я дуже радий, що помилився.

—Але ж усі ці установи навряд чи дають їжу, потрібну людині для душі й для тіла,
— відповів пан. — Отже, кілька чоловік з нас дбають про те, щоб зібрати грошей та купити хліб, м'ясо, дрова й теплий одяг бідним. Ми навмисне обрали це свято для своєї діяльності, бо в цю пору найбільше допікає нужда і, водночас, у цю пору найбільше розважаються багаті люди. Скільки скажете записати від вас?

—Ніскільки, — відповів Скрудж.

—Ви бажаєте залишитися невідомим?

—Я бажаю, щоб мені дали спокій, панове, якщо вже ви хочете знати моє бажання. Оце моя відповідь. Я сам не граюся в Різдво і не маю таких достатків, щоб давати на забави лінивим. Я від себе даю на ті установи, що

оце згадував; вони досить дорого коштують, і кому доводиться погано, нехай іде до них.

— Багато хто не може туди вступити; інші ж швидше згодяться вмерти, ніж піти туди.

— Якби вони згодилися швидше вмерти, — відповів Скрудж, — то ще й краще було б: поменшало б трохи людей, а то вже дуже наплодилося!.. Утім вибачте мені, панове, я цього нічого не знаю.

— Але могли б знати, — зауважив пан.

— Це не моя справа, — відповів Скрудж. — Чоловікові досить знати свої справи і не варто втручатися в чужі. Мої власні справи займають увесь мій час. Прощайте, добродіі!

Побачивши, що більше нема чого говорити, пани пішли. А Скрудж продовжував далі свою роботу, дуже задоволений собою. Він був у кращому настрої, ніж звичайно.

Тим часом туман зробився такий густий, а темрява стала така непроглядна, що на вулиці з'явилися люди із запаленими смолоскипами і наймалися, щоб супроводжувати екіпажі, бо ті не могли знайти дороги у темряві. Старий чорний дзвін, що висів на ста-

рій вежі й заглядав звідти у готичне вікно, лукаво зиркаючи на Скруджа, зник у темряві. Він бив години і чверті годин немов із-за хмар і гув після бою глухо й тремтяче, так, неначе зуби цокотіли в замерзлій голові вежі. Мороз міцнішав. На вулиці проти двору робітники ремонтували газові труби. Вони розпалили велике багаття у гратчастій жаровні. Навколо нього юрмилися дорослі люди й діти в лахмітті, гріючи руки біля вогню. Вода на водогінному кранові замерзла, і він став неначе шматок льоду. Тільки світло від ламп у крамницях, прикрашених ялинками, кидало червоний колір на перехожих. О, цього вечора багато чого продавали в крамницях. Вони являли таке величне видовище, що ніяк не можна було подумати, який зв'язок може мати ця величність з такою нудотою, як продаж та купівля. Міський голова в своєму, схожому на фортецю, палаці давав наказ п'ятдесятьом кухарям та економам наготувати все на свята так, щоб воно було гідним дому міського голови. Навіть бідний кравець, що жив на піддашші та був на минулому тижні покара-

ний на п'ять шилінгів міським головою за те, що бешкетував п'яний на вулиці, — і той замішував пудинг на завтра, а його худа жінка ходила тим часом з дитиною купувати м'ясо.

Туман дедалі густішав, мороз міцнішав, проникав скрізь та ставав нестерпнішим. Якби добрий святий Дунстан¹, замість звичних для нього кліщів, ухопив злого духа за носа таким морозищем, то той заревів би не своїм голосом. Якийсь убогий хлопчик, з червоним носиком, — бо мороз гриз його за носик так, як собака гризе кістку, — спинився коло замкової щілини у Скруджевих дверях, щоб ушанувати господаря колядкою, але щойно він заспівав: “Щасти, Боже, господарю!” — як Скрудж люто вхопив лінійку й посипав такими скаженими прокльонами, що бідний колядник з жаху перебіг на другий бік вулиці й лишив любому

¹ Святий Дунстан — англійський святий, архієпископ Кентерберійський. За переказом, був ковалем, виготовляв хрести. Коли диявол спробував спокусити святого, він ухопив його кліщами за ніс і здолав (*Тут і далі — прим. ред.*).

для Скруджа морозові вхід у шпарину від ключа.

Час було вже замикати контору. Скрудж з неохотою встав зі свого стільця, і по тому знакові писар зразу погасив свічку в своєму закамарку і надів шапку.

— Ви, певне, захочете бути вільні завтра цілий день, чи не так? — запитав у нього Скрудж.

— Якщо це для вас буде вигідно...

— Зовсім не вигідно, і це не справедливо. Якби я не додав вам півкрони, то ви б, напевне, сказали, що я вас кривджу?

Писар покірно усміхнувся.

— А тим часом, — провадив далі Скрудж, — ви не думаєте, що кривдите мене, бо я плачу гроші за цілий день даремно.

Писар зауважив, що це трапляється раз на рік.

— Хороша причина, щоб обкрадати людей кожного двадцять п'ятого грудня, — сказав Скрудж, заціпуючи своє пальто під саму шию. — Ну та вже нехай буде завтра ваш день, але зате післязавтра приходьте якомога раніше.

Писар обіцяв прийти рано, і Скрудж, буркочучи, вийшов з контори. Писар швидко, як блискавка, замкнув її, краще замотав шарф навколо шиї (пальта у нього не було) і, приєднавшись до хлопчачої ватаги, з'їхав разів зо двадцять із корнгільського пагорба, так святкуючи Свят-вечір. Потім він чимдуж побіг додому в Кемден-таун¹, щоб гратися зі своїми дітьми в піжмурки.

Скрудж пообідав у похмурому трактирі, там, де він мав звичай завжди обідати, перечитав усі часописи, у кінці вечора втішався в товаристві своїх банкових книжок, а потім пішов спати. Він жив у тому помешканні, що колись належало його покійному товаришу. Це була низка темних кімнат у здоровенному будинку, що стояв у самому кінці маленького двора, де йому було дуже тісно. Здавалося, що цей будинок, коли був маленький і грався з другими будинками в піжмурки, забіг у цей двір, а потім не знав, як йому звідти вийти. Тепер він був такий старий та понурий, що, окрім

¹ Кемден-таун — бідний район на північно-східній околиці Лондона.

Скруджа, ніхто в ньому не жив. Усі інші квартири винаймалися для контор. Двір був такий темний, що Скрудж хоч і звик, а все ж мусив іти через нього навпомацки. Густий туман висів над старими похмури-ми ворітьми.

Тепер читачеві треба звернути увагу на молоток біля Скруджевих дверей і добре запам'ятати, що він був зовсім звичайний, лише дуже великий. Скрудж бачив його щоранку і щовечора... Пам'ятайте також, що за всі сім років Скрудж не згадував

Марлея, а згадав оце вперше перед вечором, коли говорив тим панам, що вже сім років, як Марлей помер. Пам'ятаючи все те, нехай хто-небудь розгадає, чому, встромивши ключ у замок, Скрудж виразно побачив, що молоток — не молоток, а Марлееве обличчя, хоча молоток разом з тим зовсім не змінився.

Хоч навкруги було темно, однак обличчя колишнього компаньйона світилося якимось блідим світлом так, як світиться гнилиця. Воно не було ні зле, ні сердите і дивилося на Скруджа спокійно, так, як, бувало, дивився на нього Марлей крізь свої окуляри... Волосся на Марлеевій голові якось дивно ворушилося, немов хтось дмухав на нього або неначе на нього віяло тепле повітря. Його обличчя було дуже бліде, очі широко розплющені, але воно вселяло жах не своїм виразом, а неначе через втручання якоїсь невидимої сили.

Коли Скрудж почав пильно придивлятися до цієї з'яви, то вона зникла, і молоток знову став молотком.

Якщо ми скажемо, що Скрудж не злякався і його кров не заохолола, чого з ним не було з дитячих років, то це буде неправда, але ж він знов узявся за ключа, якого, було, впустив із рук від страху, сміливо відімкнув двері, увійшов і запалив свічку.

Однак, перш ніж зачинити двері, він нерішуче зупинився, а потім обережно зазирнув за двері, немов боявся, що його злякає кіска, що стирчала з Марлеєвої перуки. Але на дверях нічого не було, окрім шурупів та цвяхів, що тримали молоток. Скрудж промовив: “Дурниця!” — і з грюкотом зачинив двері.

Луна пішла по цілому будинку, як від грому, по всіх кімнатах угорі й по всіх бочках із вином у льоху крамаря...

Часто кажуть, що можна проїхати шестернею коней гарними стародавніми сходами або порожніми місцями у нескінченних парламентських актах; а я кажу, що на Скруджевих сходах можна було справді поставити впоперек катафалк, обернувши дишлем до стіни, а дверцятами до поруччя; сходи

були такі широкі, що зробити це було б зовсім легко, і ще залишилося б місце. Може, через те Скруджеві й здалося, що попереднього в темряві посувається сам собою здоровенний катафалк. Шість вуличних ліхтарів не могли б ясно освітити сходів, а тому ви можете собі уявити, що від однієї лойової свічки на них було доволі темно.

Але Скрудж пішов нагору, не звертаючи ні на що уваги. Темрява річ дешева, і Скрудж любив її через те, а тому зовсім спокійно пішов далі. Однак, перш ніж замкнути двері, він пройшовся по своїй кімнаті, оглядаючи, чи все в ній як слід. Зробив він це через спогад про те обличчя, яке щойно побачив.

У Скруджевій домівці все було на своєму місці: і в кімнаті, і в спочивальні, і в комірчині. Нікого не було ні під столом, ні під канапою; у коминку ледве жеврів вогонь, кухличок і ложка були наготовлені, горщик з теплим напоєм стояв на коминковій полиці (у Скруджа був нежить). Нікого не було під його ліжком, нікого й у шафі... нікого не було і в халаті, що якось незвично висів на стіні. У комірчині стояли на своє-

му звичайному місці: старі ґрати, старі чоботи, два кошики на рибу, умивальник і коцюба.

Повністю задоволений своїм огляданням, Скрудж замкнув двері на два оберти ключа, чого зроду не робив раніше. Убезпечивши себе так від несподіваного нападу, Скрудж переодягся у халат, узувся в пантофлі, надів нічну шапочку і сів біля вогню пити своє тепле питво.

Вогонь ледве жеврів — навряд чи він міг зігріти в таку холодну ніч. Скрудж мусив сісти дуже близько до вогню, навіть нахилився над ним, щоб хоч трохи відчутити тепло від такої жменьки вугілля. Коминок був дуже старий, його поставив давним-давно якийсь голландський купець. Весь він був облицьований голландським кахлем зі строкатими малюнками зі Святого Письма. Там були Каїни й Авелі, дочки Фараонів, янголи, що злітають на хмарах, подібних до перин; Авраами, Балтазари, апостоли, що виходять у море в човнах, схожих на соусники, — загалом сотні осіб, що могли звертати на себе Скруджеву увагу. І все

це зненацька перетворилося на обличчя того Марлея, що вже сім років, як помер. Якби кожен кахель був чистим, — без малюнка, — і міг відбити невиразні Скруджеві думки, то кожен із них став би Марлеевим портретом.

—Які дурниці! — промовив Скрудж і пройшовся по хаті.

Походивши трохи, він знову сів. Закинувши голову на спинку крісла, він якось подивився на дзвоник, що давно висів у кімнаті без ужитку. Цей дзвоник був колись на щось проведений з верхнього поверху. Скрудж дуже здивувався і відчув незрозумілий страх, побачивши, що зненацька той дзвоник почав гойдатися, потім задзвонив голосно, і до нього обізвалися дзвоники з усього дому.

Вони дзвонили півхвилини, може — хвилину, але Скруджеві здалося, що цілу годину. Потім усі дзвоники змовкли. Тоді в самому низу, у підвалі, щось забряжчало, немов хто волочив важкого ланцюга по бочках з вином у крамаря в льоху. Скрудж згадав тоді, що він чув, ніби привиди, з'являю-

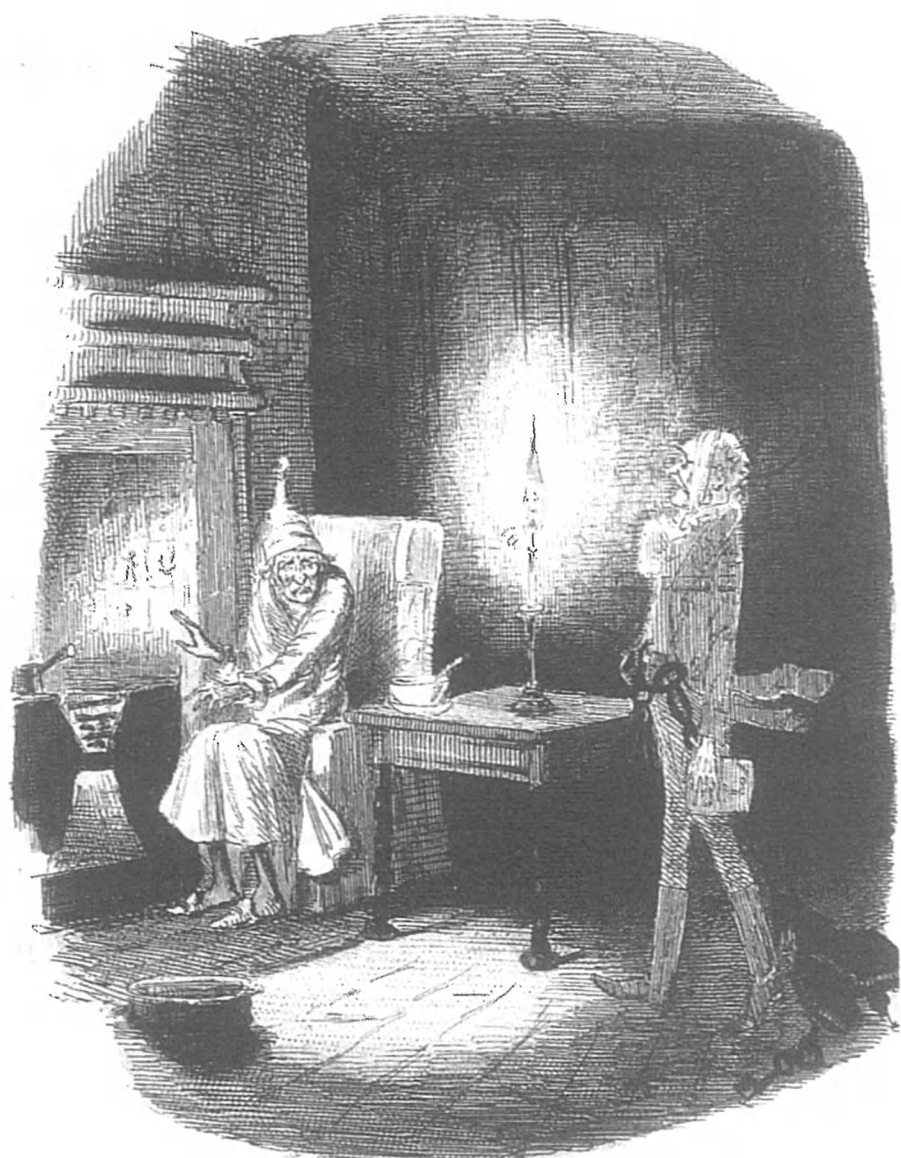
чись людям на землі, завжди тягнуть за собою ланцюги...

Згодом двері з льоху відчинилися зі страшенним гуркотом, і Скрудж почув бряжчання вже виразніше на нижньому поверсі, потім на сходах, а далі біля дверей до його кімнати...

— Дурниці! — сказав знову Скрудж. — Не хочу цьому вірити.

Але він таки змінився в лиці, коли привид, не спиняючись, пройшов крізь двері, увійшов до кімнати і став перед ним. Коли він входив, згасаюче полум'я спалахнуло, немов хотіло сказати: “Я знаю, це Марлеева тінь!” — і знову померкло.

То була справді Марлеева тінь у його звичайному каптані, у вузьких штанах і високих чоботях з китицями, що ворушилися так само, як кіска, поли від каптана і волосся на голові. Ланцюг, якого тяг Марлей за собою, був прив'язаний до його стану. Ланцюг той був дуже довгий і звивався, як хвіст. Він був зроблений (Скрудж це добре запитив) зі скриньок на гроші, з ключів, замків, конторських книг, паперів і з важких

John Lubbock

мішків з грошима. Усе це було зроблене із заліза. Тіло в привида було таке прозоре, що Скрудж, дивлячись на нього спереду, міг бачити два гудзики на каптані ззаду.

Скруджеві часто доводилося чути, що у Марлея “нема серця”, але він до цієї пори не вірив цьому, та й тепер не вірив.

Він пильно роздивлявся привида наскрізь і бачив, що той стояв просто перед ним; він відчував на собі погляд його смертельно холодних очей і сам холодів од того; він роздивився навіть, з чого зроблена хустка, якою було підв'язане Марлеєве підборіддя. А все-таки він не вірив і боровся сам зі своєю уявою.

—Ну, — сказав Скрудж холодно й жорстко, — чого ви хочете від мене?

—Дуже багато, — відповів привид. Це був, безперечно, Марлеїв голос.

—Хто ви такий?

—Спитайте краще, ким я був.

—Ну, ким ви були? — спитав Скрудж голосніше. — Ви хоч і тінь, але дуже уїдлива.

—За життя я був товаришем вашим — Яковом Марлеєм.

—Чи не могли б... ви... сісти? — спитав Скрудж, підозріливо поглядаючи на привида.

—Можу.

—То сідайте.

Скрудж тому спитав, бо не знав, чи може такий прозорий привид сидіти, і почував, що якби той відповів “ні”, то розмова була б дуже сутужна. Привид сів зовсім вільно по інший бік каміну.

—Ви не вірите в мене? — спитав привид Марлея.

—Не вірю.

—Який би ви хотіли мати доказ мого існування, окрім свідчення власних очей?

—Не знаю, — відповів Скрудж.

—Чому ж ви не вірите своїм очам?

—Бо часом найнезначніша річ впливає на наші відчуття. Незначний розлад шлунку робить наші відчуття неправдивими, і вони нас обдурюють. Ви, може, просто не що інше, як нестравлений шматочок м'яса в шлункові, шкурка з сиру або недопечена картопля; я думаю, що ви швидше щось нестравне, ніж правдиве.

Скрудж не мав жодного приводу до усмішок і в ту хвилину зовсім не був у жартівливому настрої. По правді сказати, Скрудж намагався жартувати, щоб відігнати страх, бо голос привида проймав його аж до кісток.

Він відчував, що сидіти мовчки й дивитися у скляні очі привида буде йому погибеллю. Навкруги привида стояла якась пекельна атмосфера. Скрудж не міг її відчувати, однак вона виявлялася у тому, що хоч привид сидів зовсім нерухомо, але волосся його і китиці на чоботях та поли від каптана коливалися, немов від теплого повітря, що виходило з печі.

— Бачите цю зубочистку? — спитав Скрудж, повертаючись до розмови й бажаючи відвернути від себе хоч на хвилину пильний погляд привида.

— Бачу, — відповів привид.

— Але ж ви не дивитеся на неї, — зауважив Скрудж.

— Але все ж бачу, — відказав привид Марлея.

—Отож, — сказав Скрудж, — коли б я її ковтнув, то до самої моєї смерті мені не давав би спокою цілий гурт духів, витворених моєю власною фантазією. Дурниці! Я вам кажу: дурниці!..

Почувши це, привид так страшно і сумно скрикнув і з таким страшенним брязкотом затряс своїм ланцюгом, що Скрудж мусив ухопитися за стілець, щоб не знепритомніти; але його страх дійшов до краю, коли привид зняв хустку, неначе йому було душно в кімнаті, і його нижня щелепа впала йому на груди.

Скрудж упав на коліна й затулив обличчя руками.

—О, змилуйся! — скрикнув він. — Нащо ти, страшний привиде, так мучиш мене?!

—О, чоловіче з людським розумом, чи віриш ти тепер у мене? — спитав дух.

—Вірю, — відповів Скрудж. — Я мушу вірити. Але чого привиди сходять на землю, чого вони приходять до мене?

—О, Скрудже! — сказав привид. — У людини душа не повинна бути замкнена — тре-

ба, щоб вона завжди зустрічалася зі своїми близькими, мала співчуття до інших; коли душа не робила цього за життя, то мусить спокутувати це по смерті. Вона засуджена тинятися по світу й бачити — о горе мені! — бачити те, до чого вже не може прилучитися, тих, що за життя могла б з ними ділитися, що їхнє щастя тримала у своїх руках.

Привид знову застогнав, затряс ланцюгом і почав ламати свої прозорі руки.

— Ви закуті, — промовив Скрудж тремтячим голосом. — Чому?

— Я ношу той ланцюг, який сам собі викував за життя, — відповів привид. — Я сам потроху збільшував його, кільце за кільцем; надів його й ношу за власною волею. Невже тебе дивує те, з чого мої кайдани зроблені?

Скрудж тремтів усе більше та більше.

— Може, ти хочеш знати вагу й довжину свого ланцюга? Твій ланцюг був такий самий, як мій, за сім років до цього. З того часу ти багато працював над ним, і він зробився дуже важкий.

Скрудж глянув додолу, немов сподівався побачити навколо себе довгий залізний ланцюг, але не побачив нічого.

—Якове, — почав він благати, — старий Якове, скажи мені щось. Заспокой мене.

—Я не маю чим тебе заспокоїти, Ебенезере Скрудже, — відказала мара. — Заспокоєння приходить із інших володінь, його приносять інші посланці і дають іншим людям. Я навіть не можу тобі всього сказати, що хотів би. Мені дозволено говорити з тобою дуже мало. Я ніде не можу затриматися. Я ніде не можу відпочити або забаритися. Моя душа за життя ніколи не переступала за поріг нашої контори, — слухай мене уважно, — ніколи не виходила за вузькі межі нашої грошової ями, тому мені тепер треба відбути багато тяжких мандрівок.

Скрудж, замислившись, заклав руки в кишені (він так завжди робив, коли замислювався) і, не підводячись з колін та не розплющуючи очей, став міркувати про все те, що йому сказав привид.

—Але ти мандруєш, мабуть, дуже повільно? — зауважив Скрудж немов діловитим голосом, але разом з тим смутно й покірно.

—Повільно? — скрикнув Марлей.

—Ти вже сім років, як помер, — сказав Скрудж, — і увесь час мандруєш?

— Так, увесь час, — одказав привид, — і нема мені ані відпочинку, ані спокою. Безперестанні муки каяття.

— А швидко ти просуваєшся? — спитав Скрудж.

— На крилах вітру, — відповів Марлей.

— То ти облетів, певне, величезні простори за оцих сім років? — спитав Скрудж.

Замість відповіді привид знову застогнав і затряс ланцюгом; зловісне бряжчання залунало в нічній тиші таким страшним гуком, що поліція могла б справедливо притягнути до відповідальності за порушення громадського спокою в цілому кварталі.

— О нещасна, скута істото! — скрикнув привид. — Ти не знаєш, що якби людина хотіла робити те добро, що вона може зробити, то ціле життя здалося б їй коротким! Не знаєш ти, що жодне каяття не зможе налагодити життя, страчене даремно. І я цього раніше не знав! І я такий був!

— Але ж ти завжди був хорошою, діловитою людиною, Якове, — зауважив Скрудж, затинаючися, бо він став відчувати, що Марлееві слова стосуються і його.

—“Діловитою”! — скрикнув привид, ламаючи руки. — Моє діло мусило бути — всі люди, спільне добро, любов, співчуття, терпіння, доброчинність — оце все було моє діло! Торговельні справи були тільки краплею того моря справ, що мені було призначено.

По тій мові привид простягнув до Скруджа свого ланцюга, неначе один цей ланцюг був причиною всіх його мук, а потім знову кинув його додолу зі страшенним брязкотом.

—У цю пору року я найбільше страждаю, — казав він далі. — О, чому я ходив, запліскавши очі, між своїми близькими; чому я ні разу не підвів очей до тієї зірки, що завела волхвів до убогої печери! Хіба мало тут бідних домівок, щоб саяво тієї зірки завело мене до них!

Від цих речей Скруджеве серце боляче стислося, він почав тремтіти.

—Слухай мене! — скрикнув привид. — Бо я скоро мушу тебе залишити.

—Я буду слухати, — відповів Скрудж. — Тільки благаю тебе, Якове, не малюй мені таких картин, не говори так дуже барвисто.

—Я не маю права сказати тобі, чому я з'явився перед тобою сьогодні у видимій постаті. Але скажу тобі, що я часто, дуже часто сидів коло тебе без твого відома.

Це не втішило Скруджа; він затремтів і витер піт з обличчя.

—І це не легка частина моєї кари! — продовжував привид. — Сьогодні я прийшов для того, щоб сказати, що ти ще можеш мати надію уникнути моєї долі. Я допоможу тобі.

—Ти завжди був моїм добрим другом, — промовив Скрудж. — Дякую тобі!

—До тебе прийдуть три духи, — закінчив привид.

У Скруджа був тепер такий нещасний вигляд, як у привида, коли у нього звисла щелепа.

—Хіба в цьому та можливість і надія, що ти говорив, Якове?

—Саме в тому.

—Я думаю... що того... Мені не хотілось би того!.. — мовив Скрудж.

—Без їх візиту ти матимеш таку саму долю, як я. Очікуй на першого з них завтра о першій годині ночі.

— Чи не можна б мені прийняти їх усіх разом і на тому скінчити, Якове? — натякнув Скрудж.

— Другого чекай на другу ніч, у ту саму годину. Третій прийде на третю ніч з останнім дзвоном півночі. Мене ти більше не побачиш, але задля твого власного щастя пам'ятай усе, що було цієї ночі.

Після цих слів привид узяв зі стола свою хустку і підв'язав знову щелепу. Скрудж здогадався, що він робить, бо чув, як цокнули у нього зуби, коли підв'язана щелепа стала на місце. Він зважився підвести погляд і побачив, що потойбічний гість стоїть просто перед ним, намотавши на руку ланцюг.

Привид почав відступати від Скруджа до вікна, і з кожним його кроком воно по троху відчинялося, а коли він зовсім дійшов до нього, то воно вже було навстіж відчинене.

Привид подав Скруджеві знак, щоб він підійшов, але за два кроки від вікна застережливо підняв руку і наказав йому зупинитися.

Скрудж зупинився не так від слухняності, як від здивування та страху. У ту хвилину Скрудж почув за вікном якісь невиразні звуки, що колихалися в повітрі. То був якийсь плач горя, каяття, жалю за собою. Привид прислухався до того звучання, приєднав і свій плач до нього й поплив помалу в холодну ніч.

Скрудж з острахом підійшов до вікна і визирнув.

Він побачив силу привидів, що швидко літали в повітрі та жалібно стогнали. На кожному був такий самий ланцюг, як у Марлея. Деякі з них були скуті докупи, жодного не було вільного. Багато тіней за життя були знайомі зі Скруджем. Він навіть приятелював з одним старим привидом у білій каміфельці, у нього до ноги була прикована величезна залізна скриня. Він розпачливо плакав, пориваючися допомогти бідній жінці, що сиділа з дитиною внизу на порозі, але не міг того зробити. Було добре видно, що всі муки тих привидів були від того, що вони вже хотіли допомогти нещасним людям, але навіть втратили змогу до того.

Потім вони зникли, а разом з ними зникла й жалібна луна від їхніх голосів. Скрудж не міг роздивитися як це сталося: чи вони зникли за туманом, чи туман поглинув їх. Коли вони зникли, то тиша знов запанувала в домі, яка була в ньому зазвичай.

Скрудж зачинив вікно й почав оглядати двері, міркуючи, як могла крізь них увійти Марлеєва тінь. Двері були замкнені на ключ, так як він сам замкнув їх, і засув був цілий. Скрудж хотів було сказати: “Дурниці!”, але з першим же звуком зупинився. Тим часом, чи то від тієї турботи, чи від денної роботи, чи від того, що він заглянув у потойбічний світ, чи від сумної розмови з привидам, чи просто через пізню годину, — Скрудж відчув велику потребу відпочити; підійшов до ліжка, не роздягаючись, упав на подушку і в ту ж хвилину заснув.

Строфа II

ПЕРШИЙ ІЗ ТРЬОХ ДУХІВ

Коли Скрудж прокинувся, було так темно, що він, сидючи на ліжку, ледве міг відрізнити прозорі вікна від непрозорих стін своєї кімнати. Силкуючися що-небудь розглядіти в темряві своїми проникливими очима, він почув, що б'є годинник із сусідньої церкви; годинник вибив чотири чверті; Скрудж почав прислухатись, щоб почути, яка ж то година.

На превелике його диво, важкий дзвін пробив шість разів, потім сім, вісім... аж до дванадцяти, потім став. Дванадцята!.. але ж була третя година, як він ліг спати. Годинник поламався! Певне, льодяна бурулька потрапила у механізм. Дванадцята!

Він натиснув пружинку в своєму годинникові з боєм, але і його годинник вибив дванадцяту годину.

—Неможливо, — думав сам собі Скрудж, — щоб я проспав цілий день і частину другої ночі. Знов же не може бути, щоб що-небудь трапилося з сонцем і щоб тепер була дванадцята година дня.

Остання думка так стурбувала Скруджа, що він схопився з постелі та навпомацки дійшов до вікна. Щоб побачити що-небудь, він мусив стерти кригу на шибці рукавом від халата, але й тоді він побачив дуже мало. Він побачив тільки, що було дуже туманно і страшенно холодно, що на вулиці не було ніякого руху; а який би шарварок зчинився, якби ніч переважила день і назавжди зосталася на землі! Ця впевненість принесла йому полегшення, о якби не стало днів, то ділове формулювання: “Упродовж трьох днів після отримання цього ви повинні сплатити містерові Ебенезерові Скруджу або його представникам...” втратило би сенс, а всі його гарантії і векселі стали б не дорожчі, ніж цінні папери зі Сполучених Штатів.

Розмисливши теє, Скрудж заспокоївся, ліг знов у ліжку і почав думати, але не міг ні до чого додуматися. Що більше він думав, тим більше плуталися йому думки; а що більше старався не думати, тим більше думав.

Думка про Марлеєву тінь дуже турбувала його. Кожен раз, коли він після тривалих розмірковувань вважав, що то був сон, його думка, як відпущена пружина, знову ставала на давнє місце і знову він сам себе питав: чи то був сон чи ні?

Скрудж лежав і міркував так, аж поки дзвін вибив ще три чверті; тоді він зне-нацька згадав, що привид казав йому про візит першого духа о першій годині. Він вирішив не спати, аж поки мине перша година; це була найрозумніша ідея, яку тільки він міг придумати, бо йому так само важко було б заснути тепер, як потрапити до царства небесного.

Чверть години тяглася так довго, що Скрудж було подумав, чи не заснув він часом та, може, й пропустив, як бив годинник. Аж ось він почув, що годинник починає бити:

— “Бом!”

— Чверть, — лічив Скрудж.

— “Бом!”

— Половина.

— “Бом!”

— Три чверті.

— “Бом!”

— Година, і нічого нема! — скрикнув Скрудж полегшено.

Але він вимовив це раніше, ніж пробило саму годину, і як тільки дзвін глибоким, густим, суворим голосом прогув: “бом!” — година! — у ту ж хвилину в кімнату полилося світло і завіса на Скруджевому ліжку розсунулася. Хтось розсунув завісу, і не в ногах або за спиною в Скруджа, а якраз навпроти обличчя. Отож завіса розсунулася, Скрудж схопився і, напівлежачи, просто зустрівся поглядом з тим неземним гостем, що його потурбував. Той гість стояв біля Скруджа так близько, як оце я біля вас у цю хвилину, а я в ваших думках тепер дуже близько біля вас, коло самого вашого ліктя...

Цей гість був чудною істотою: він мав дитячу постать, однак більше був схожий на

діда; але якийсь дивний простір віддаляв його від очей і зменшував до розмірів дитини. Волосся спадало йому на плечі й було зовсім біле, як у старого діда, а на свіжому обличчі не проступало жодної зморшки, а на щоках вигравав ніжний рум'янець. Руки були довгі та міцні, вони виглядали надзвичайно сильними і були оголені так само, як і ноги, але ноги виглядали слабкими. На гостеві була сорочка, дуже біла, підперезана ясним блискучим поясом. Він держав гілку вічнозеленої зимової рослини, а вбрання на ньому було прикрашене літніми квітками і різко контрастувало із символом зими в його руках. Але найдивніше було те, що від його голови йшло широким пасмом світло — воно освітлювало все навкруги. Під рукою він тримав великий гасильник, і здавалося, що коли він у якусь смутну хвилю надягне той гасильник замість капелюха, то світло враз погасне.

Але і це ще не було найдивніше в тому створінні, як придивився Скрудж. Дух мінився та світився, то з одного боку, то з другого, там, де за хвилину був ясний, робився

темний, вся Духова постать була ясна подекуди й весь час міняла свої обриси. То він був з однією рукою, то з однією ногою, то зненацька мав двадцять ніг; то були самі ноги без голови, то голова без тіла; при всіх змінах не можна було навіть спостерегти, якої форми була кожна частина його тіла — так вони швидко зникали у темряві. Зненацька, на диво Скруджеві, Дух знову став собою — ясним і світлим, як і спочатку.

— Чи це не ви, добродію, той Дух, прочий візит мене попереджено? — запитав Скрудж.

— Я.

Голос у нього був лагідний та любий, але, дивна річ, лунав так, неначе Дух був далеко, а не поруч із Скруджем.

— Хто ви, і що ви таке? — спитав Скрудж.

— Я Дух Минулого Різдва.

— Давно минулого? — жваво спитав Скрудж, придивляючись до малесенької істоти.

— Ні, твого останнього Різдва.

Скруджеві, який не міг пояснити, звідки в нього взялося таке дивне бажання, дуже

захотілося побачити Духа в капелюсі, і він попросив його надіти.

—Що? — скрикнув Дух. — Невже ти хотів би так швидко знищити своїми людськими руками те світло, що від мене йде? Хіба не досить того, що ти й інші такі, як ти, зробили цей гасильник та примушують мене носити його роками, насунувши по самі брови?

Скрудж, звичайно, сказав, що він зовсім не хотів образити Духа, і додав, що не пам'ятає, щоб коли-небудь хотів надіти на Духа гасильник. Потім він насмілився запитати, чого прийшов Дух.

—Задля твого добра, — відказав Дух.

Скрудж подякував, але ж подумав собі, що якби йому не перебивали сон цілу ніч, то це було б для нього більше добро. Певне, Дух угадав, що думав Скрудж, бо зараз сказав.

—Говори свої відповіді, але добре думай!
— Дух простяг свою міцну руку й ласкаво доторкнувся до Скруджа, промовляючи: — Вставай, ходімо зі мною!

Скрудж даремно доводив би Духові, що година й погода зараз зовсім не найкращі

для прогулянок, що постіль тепла, а надворі мороз, що вбраний він дуже легко, бо на ньому були лише пантофлі, халат та нічна шапочка, що він уже й так застуджений. Говорити все те було даремно, бо Дух тримав його за руку ніжно й легко, як жінка, однак Скрудж не міг йому противитися, встав і пішов за ним. Побачивши, що Дух веде його до вікна, Скрудж ухопився за Духовий одяг і з благальним поглядом скрикнув:

— Я ж людина, я можу впасти!

— Дай я доторкнуся до твого серця, — сказав Дух, поклавши йому руку на груди, — і мій дотик підтримає тебе тепер і потім.

По тій мові вони пройшли крізь стіну й опинилися на сільській дорозі. З обох боків простяглися поля, місто зовсім зникло, не було видно й знаку. Зникли туман і темрява; був ясний холодний зимовий день, і земля була вкрита снігом.

Скрудж озирнувся і, сплеснувши руками, скрикнув:

— Боже, та я ж тут ріс, я був тут дитиною!

Дух ласкаво глянув на нього. Його делікатний дотик, хоч дуже легенький та корот-

кий, здавалося, все ще впливав на почуття старого чоловіка.

Скрудж почув у повітрі тисячі запахів, з ними були пов'язані тисячі давно забутих дум, надій, утіх і турбот.

— Твої губи тремтять, — зауважив Дух.
— А що це у тебе на щоці?

Скрудж пробурмотів, заїкаючись, що то прищ, і попросив Духа, щоб він його вів, куди хоче.

— Чи ти пам'ятаєш цю дорогу? — запитав Дух.

— Чи я пам'ятаю дорогу? — скрикнув Скрудж із запалом. — Та я міг би йти нею, зав'язавши очі!

— Дивно, досі ти протягом стількох років не згадував про неї, — зауважив Дух. — Ну, ходімо!

Вони пішли дорогою. Скрудж упізнавав кожні ворота, кожний стовп, кожне дерево. Через деякий час з'явилося й невеличке село. Он базар, он місток, он церква, он в'ється річечка. Кілька коненят бігло підтюпцем, на них їхали хлоп'ята й перегукувалися з іншими хлопцями, що сиділи на

сільських візках, а поганяли коней господарі. Діти були дуже веселі; перегукуючись, вони наповнювали широкі поля такими веселими голосами, що, слухаючи їх, саме повітря сміялося.

— Це тільки тінь тих людей, що колись були, — сказав Дух, — вони не бачать і не чують нас.

Веселі подорожні наближалися, і Скрудж упізнавав кожного та називав на імена. Чому він так безмірно тішився, дивлячись на них? Чому його суворі очі заблищали і серце забилося? Чому йому було втішно слухати, як ті селяни, повертаючи на роздоріжжі, бажали одне одному веселого Різдва? Що було веселого в Різдві для Скруджа? Геть думку про “радісне Різдво”! Коли воно принесло йому щось добре?..

— Школа ще не зовсім порожня, — сказав Дух. — Там ще до цієї пори сидить самотній хлопчик, покинутий своїми близькими.

Скрудж сказав, що він знає це, і заплакав.

Вони звернули з дороги на стежку, добре відому Скруджеві, й підійшли до темної му-

рованої будівлі з маленькою вежею із дзвоном та бляшаним півником — флюгером. Це був великий будинок, зовсім запущений. У дворі стіни інших будинків, що стояли без ужитку, запліснявіли: шибки були повибиті; ворота розвалилися, хліви й повітки заросли бур'яном. І всередині будинок був не кращий: кімнати були хоч великі, та бідно прибрані. Якесь вогке земляне повітря, холод і порожнеча наводили на думку, що тут рано встають і мало їдять.

Дух і Скрудж пройшли через першу кімнату, а потім далі, в останньому кутку будинку двері відчинилися перед ними, і вони побачили довгу, порожню, похмуру кімнату, що здавалася ще порожнішою через довгі ряди соснових лавок зі столиками. Біля блілого вогню сиділа самотня дитина й читала. Скрудж сів на лавку й заплакав, побачивши свою власну бліду тінь, себе самого, забутого, як бувало завжди на Різдво...

Найменша луна в цьому домі, пищання й біганина мишей за стіною, шум безлистих гілляк на старій тополі, скрип дверей, тихе

тріщання вогню — все те зворушувало Скруджеве серце до сліз.

Дух Минулого Різдва доторкнувся до Скруджевої руки й показав йому на ту його давню тінь. Хлопчик сидів, поринувши в читання. Зненацька за вікном з'явився перед ними зовсім виразно чоловік у чужинському вбранні; за поясом у нього стриміла сокира, і він тримав за узду осла, навантаженого дровами.

— Та це ж Алі-Баба! — скрикнув Скрудж у нестямі. — Це добрий, старий, чесний Алі-Баба! Так, так, я знаю.

Одного разу, на Різдво, як Скрудж ще маленьким був zostавлений сам, так, як і тепер, привидівся йому Алі-Баба. Бідне хлоп'я!

— А ось іде і Валентин, — провадив далі Скрудж, — і його дикий брат Орсон, ось і вони! А ось і... Як його ймення? Того, що покинули, коли він спав біля воріт Дамаску? Ви бачите його? Ось і султанів слуга... Ось він стоїть на голові! Так йому і треба; я дуже радий: з якої речі він оженився з царівною!

Ото здивувалися б Скруджеві ділові приятелі, якби побачили його розпалене, стурбоване обличчя і почули, на які дурниці тратить він усю поважність своєї натури і яким голосом говорить, не то сміючись, не то плачучи.

— А ось і папуга! — скрикнув Скрудж. — Зелені крила, жовтий хвіст і щось неначе салат на голові; то ж він самий і є. “Бідний

Робін Крузо!” — говорив він, як Робінзон вернувся додому з подорожі навколо острова. “Бідний Робін Крузо! Де ти був, Робін Крузо”? Робінзон думав, що то йому сниться, але він не спав, то говорив папуга, ви ж знаєте. Ось іде П’ятниця; він біжить до затоки, рятуючи життя, і йому здається, що його доганяють і кричать: “Гей, лови його!”

Потім, швидко змінивши голос, що зовсім не було властиве Скруджеві, він сказав, жаліючи сам себе: “Бідне хлоп’я!” — і знову заплакав. Потім, утерши сльози кінцем рукава та засовуючи руку в кишеню й оглядаючись навкруги, він промовив тихо:

— Я хотів би... але вже пізно!..

— Що таке? — спитав Дух.

— Нічого, — відповів Скрудж, — нічого; минулої ночі якийсь хлопчик колядував біля моїх дверей... мені хотілось би дати йому що-небудь...

На Духовім обличчі з’явився задумливий усміх; він махнув рукою й сказав:

— Подивімося на друге Різдво.

З тими словами давніший маленький Скрудж став більший, кімната потемнішала

і стала ще брудніша. Двері покосилися, вікна потріскалися, від стелі відпали шматки штукатурки, оголивши лати. Але як усе це сталося, Скрудж не розумів, як і ви. Він знав лише, що так і мало бути. І ось хлопець знов тут сам, бо всі хлопці пороз'їздилися додому на веселі святки...

Він тепер не читав, а ходив сумний по кімнаті сюди та туди. Скрудж глянув на Духа, смутно покивав головою й боязко глянув на двері.

Вони відчинилися, і маленька дівчинка, значно менша за хлопця, вбігла і кинулася до нього, почала його обіймати, цілувати, промовляючи:

— Любий, любий братику мій! Я приїхала по тебе, любий! — та й почала плескати щупленькими рученятами й сердечно сміятися. — Я приїхала по тебе, щоб одвезти тебе додому, додому, додому!

— Додому, моя маленька Фанні? — спитав здивований хлопчик.

— Еге ж! — відповіла дівчинка, сяючи від втіхи. — Додому, зовсім і назавжди! Тато став такий добрий, що в нас дома тепер

просто рай! Він так ласкаво зі мною розмовляв одного вечора, коли я йшла спати, що я не побоялася у нього спитати ще раз, чи можна тобі повернутися додому. Він відповів, що можна, і послав мене з бричкою по тебе. Ти будеш дорослим чоловіком, — провадила дівчинка, широко розплющуючи очі, — і вже ніколи не повернешся сюди; ми святкуватимемо усі свята разом і будемо веселитися більше за всіх у світі!

— А ти стала зовсім великою, моя зозулько! — гукнув хлопець.

Вона плескала в долоні, сміялася і хотіла дістати до його голови, але була дуже маленька для того, вона сміялася і ставала навшпиньки, щоб обняти його, потім з дитячим поспіхом почала тягти його до дверей, він же був зовсім не проти того, щоб іти за нею...

Коли це хтось голосно гукнув знизу: “Принесіть скриню панича Скруджа!”, — і на дворі з’явився сам шкільний вчитель. Він дивився на свого учня понуро, і Скрудж страшенно розгубився, коли він йому потиснув руку. Потім учитель завів дітей у хо-

лодну-прехолодну вітальню — справжній колодязь; там були карти на стінах і небесний та земний глобуси; все було вкрите вогкістю, немов воском. Тут учитель вийняв із шафи надзвичайно легенького вина й шматок надзвичайно важкого пирога і став частувати дітей. Далі послав худу служницю, щоб дала чарку й візнику, але він відповів, що якщо йому дають знову з тієї самої бочки, що й колись, то він не хоче пити. Тим часом скриню молодого Скруджа прив'язали до брички; діти швиденько попрощалися з тією школою, сіли в екіпаж і хутко поїхали садком, збиваючи колесами іній та сніг з кущів над доріжкою.

— Дівчинка була завжди таким тендітним створінням і могла зів'янути од найменшого подиху вітру, — зауважив Дух, — але серце в неї було добре.

— О! — скрикнув Скрудж. — Твоя правда! Я не буду казати, що ні — Боже мене борони.

— Вона потім умерла, вже будучи заміжною, і в неї, здається, zostалися діти? — запитав Дух.

—Одна дитина, — відповів Скрудж.

—Твій племінник?

Скруджеві стало ніяково, він відповів коротко:

—Еге...

Скрудж і Дух залишили школу і в ту ж мить опинилися на людних вулицях у великому місті. Люди снували то сюди, то туди, а вози й екіпажі оминали їх та стовплювалися, перебиваючи одне одному дорогу. Дивлячись на прикрашені крамниці, можна

було чітко бачити, що й тут святкують Різдво; тільки тепер уже був вечір і на вулицях було засвічене світло.

Дух затримався біля оптової крамниці й спитав Скруджа, чи знає він цю крамницю.

— Чи я її знаю! — скрикнув Скрудж, — та я ж тут був у науці!

Вони увійшли. Там сидів старий пан у перуці за такою високою конторкою, що якби він був на два дюйми вищий, то стукнувся б об стелю головою. Побачивши його, Скрудж нетямлячися скрикнув:

— Як то? Це старий Фецвіг?! Поздоров же його, Боже! Фецвіг — живий!

Старий Фецвіг поклав перо й глянув на годинник. Була сьома година. Він потер руки, розправив свою широченну жилетку, засміявся всім своїм тілом — від чобіт аж до потилиці — й гукнув приємним, густим, веселим голосом:

— Гей, сюди, Ебенезере, Діку!

Давніший Скрудж, уже молодим парубком забіг у хату зі своїм товаришем.

— Та це ж Дік Вілкінз! — сказав Скрудж Духові. — Боже мій милий, так, це він! Він

так любив мене... Бідний Дік! Любий, добрий!

—Ну, ну, діти мої, — промовив Фецевіг, — досить роботи! Сьогодні Святий вечір Діку; а завтра Різдво, Ебенезере. Щоб віконниці були зачинені в одну мить!

Ви не можете собі уявити, як хлопці взяли за ту роботу. Раз, два, три — вони вже з прогоничами¹ для віконниць вибігли на вулицю; чотири, п'ять, шість — віконниці зачинені; сім, вісім, дев'ять — прогоничі позакладані, а раніше, ніж ви порахували б до дванадцяти, хлопці вже повернулися до хати, задихавшись, як коні на перегонах.

—Тепер, хлопці, — гукнув старий Фецевіг, дуже жваво зіскакуючи зі свого високого стільця, — приберіть тут все, щоб було якомога просторіше. Хутко, Діку! Жвавіш, Ебенезере!

“Прибрати все!” Та не було нічого такого на світі, чого б вони не захотіли прибрати під наглядом старого Фецевіга. Все було прибрано в одну хвилину! Все, що стояло в

¹ Прогонич — залізний прут для замикання віконниць.

хаті, повиносили, поміст позамітали й помили, лампи позаправляли, у коминку запалили, і контора стала світлицею для розваг, такою чепурною, теплою, сухою та ясною, якої тільки можна бажати в зимову ніч.

Увійшов скрипаль з нотами, сів біля високої конторки і став охоче затинати на скрипці. Увійшла пані Фецевіг, уся її постать була не що інше, як суцільний усміх. Увійшли три панни Фецевіг, свіженькі та гарненькі. За ними увійшло шість молодих залицяльників, що упадали за панночками. Увійшла й уся челядь, що служила в господі, — хлопці й дівчата. Служниця прийшла зі своїм двоюрідним братом, булочником. Куховарка прийшла з молочарем, близьким приятелем її брата. Увійшов хлопчик, його привели з вулиці, вважаючи, що господар не нагодував його як слід. Хлопчик ховався за дівчинку; вона жила на тій самій вулиці через будинок. Її вуха свідчили, що господиня таки добре їх наскубла. Усі вони ввійшли одні за другими. Одні виходили, соромля-

чись, другі жваво; хтось зграбно, хтось незграбно; одні штовхаючись, другі просовуючись обережно; але — як там вже не було і хто б там не був — усі увійшли. І незабаром усі у двадцять пар пішли в танець. Спочатку виступали парами і тримали дам за обидві руки, потім стали в коло, та як закрутилося те коло, то аж мило було дивитися. Згодом старий Фецевіг заплескав у долоні, щоб спинити танці, й гукнув: “славно!” Скрипаль утопив розпашіле обличчя в кварти з пивом, приготованій навмисне для нього. Але його обличчя знову швидко з’явилося і він, нехтуючи відпочинком, почав грати, та з таким запалом, немов того давнішого, стомленого мало не до смерті музику занесли додому, а це вже неначе був зовсім інший музикант, і цей вирішив переграти свого суперника або загинути.

Знову танцювали, потім бавились у фанти і знову танцювали. Потім почалася учта: на столі був і солодкий пиріг, і глінтвейн, і великий шмат холодної печені, було й варене м’ясо, і пироги з м’ясом, і пива доволі. Як

з'їли печеню та варене м'ясо, скрипаль подав знак до бального танцю (хитрий шельма — пам'ятайте! Це був такий чоловік, що знав своє діло так, що прискіпатися до нього було неможливо. Отож він заграв екоссез, старий Фецевіг з панею Фецевіг вийшли на середину кімнати і почали танцювати та ще першою парою. Це була не дуже-то легка для них робота, бо треба було провадити двадцять три чи двадцять чотирі пари, і все таких людей, що з ними не можна було жартувати, бо вони хотіли танцювати, а не проходжуватися.

Але якби їх було вдвічі більше, — та що там — вчетверо більше, то й тоді б старий Фецевіг, так само як і пані Фецевіг, не піддався б їм. Щодо пані Фецевіг, то вона геть була варта свого кавалера. Якщо це ще не досить повашому велика похвала, то скажіть більшу, а я її повторю. Литки пана Фецевіга, прибрані в шовкові панчохи сяяли, як місяць, і виблискували у всіх кінцях світлиці, немов два місяці. Ви ні за що не могли б угадати, де вони опиняться через хвилину. І коли вони виконали всі фігури танцю: пробіглися вперед і

назад, взявшись за руки, зробили всі поклони й реверанси, покружляли, пройшлися струмочком та повернулися назад, — Фецевіг хвацько підстрибнув, перебираючи ногами так, що вони замелькали в повітрі; потім став на ноги, навіть не схитнувшись.

Як пробило одинадцяту годину, то забава закінчилася. Пан і пані Фецевіг стали по обидва боки дверей і, потискаючи кожному гостеві руку, бажали щасливих свят. Як всі гості розійшлися, а zostалися лише учні, то господарі так само попрощалися і з ними. Замовкли веселі голоси і молоді парубки-учні пішли спати.

Увесь той час Скрудж був у нестямі. Його серце й душа були на банкеті, разом із собою колишнім. Він пізнавав кожную річ, згадував усе, тішився з усього і був дуже зворушений. Тільки тоді, як веселі обличчя зникли йому з очей, він згадав про Духа і почув, що той пильно дивиться на нього, а світло на Духовій голові горить дуже ясно.

— За які дурниці вдячні ці дурні люди! — сказав Дух.

— За дурниці? — скрикнув Скрудж.

Дух показав йому на двох учнів, що вихваляли від щирого серця Феєвіга, і попросив Скруджа слухати.

Скрудж прислухався.

— Ну що ж, хіба ж не дурниці? — спитав Дух. — Господар витратив трохи грошей на той простий банкет, прийняв свою челядь. Хіба це така велика річ, щоб заслужити за неї таку хвалу од людей?

— Не в тім річ, — одповів Скрудж своїм давнім, а не теперішнім голосом. — Не в тім річ, Духу! А в тім, що господар має змогу зробити нашу службу легкою або тяжкою, обернути нашу роботу на муку або втіху. Звичайно, добре слово, привітний усміх грошей не коштує; та часом добре слово — дорожче нам за великі кошти!

Скрудж відчув Духовий погляд і замовк.

— Що таке? — спитав Дух.

— Нічого особливого, — відповів Скрудж.

— Мені здається, що ти про щось думаєш? — добивався Дух.

— Ні про що... — сказав Скрудж. — Я тільки хотів би сказати кілька слів своєму писареві... Оце й все.

Молодий Скрудж загасив світло, а старий Скрудж і Дух знову опинилися надворі.

— Часу мені залишилося мало, — мовив Дух. — Швидше!

Ті слова адресувалися не Скруджеві і не комусь іншому, кого б Скрудж міг бачити, однак вони зробили своє діло.

Знову Скрудж побачив себе. Тепер він був старший — уже чоловік зрілого віку. Обличчя його ще не вражало грубими та неприємними рисами, як це стало пізніше, але вже мало ознаки заклопотаності та скупості. В очах у нього був якийсь неспокійний заздрий вираз, і той вираз виявляв, які почуття пустили в Скруджеві коріння, маючи страшенно розростися.

Колишній Скрудж був не сам: коло нього сиділа молода гарна дівчина в жалобі; слюзи стояли у неї в очах і блищали од світла, що йшло від Духа.

— Нічого, — говорила дівчина тихим, ніжним голосом, — вам усе одно; інший божок замінив вам мене, і якщо він може вас веселити й підтримувати так само, як я, то мені нема чого журитися дуже...

—Який божок замінив мені вас? — запитав Скрудж.

—Золотий.

—Того потребує світ, — сказав Скрудж. — Світ найсуворіший до бідності, дарма, що так ганить тих, що женуться за багатством.

—Ви занадто боїтеся світу, — лагідно відповіла дівчина. — Усі ваші надії та наміри поглинуло одне бажання: уникнути нікчемних докорів світу. Усі ваші величні почуття потроху поглинула охота наживати гроші, вона зовсім опанувала вас. Хіба ж не правда?

—Ну то що? — відказав Скрудж. — Що ж за біда, що я став розумніший? Чи я ж через те змінився до вас?

Вона похитала головою.

—Хіба змінився?

—Наші заручини — справа давноминула. Це було зроблено тоді, як ми обоє були бідними. Ми згодилися терпіти нашу бідність, доки не заробимо чесною працею трохи достатку. Тоді ви були іншим чоловіком. Тепер у вас інша думка...

—Тоді я був ще хлопцем, — відповів нетерпляче Скрудж.

—Ваші власні почуття вам говорять, що ви не такі були, як тепер; а я ні в чому не змінилася. І те, що обіцяло нам щастя, коли ми серцем і душею були поєднані в одну істоту, тепер віщує нам горе, бо ми стали зовсім різними людьми. Я не буду вам розповідати, як я часто і з яким болем у серці про це думала. Досить того, що я думала про це і тепер повертаю вам вашу волю.

—Хіба я добивався коли-небудь її?

—Словами? Ні, ніколи.

—А чим же?

—Зміненим серцем і розумом, іншим життям, іншою метою життя; усім, що надавало ціну моему кохання у ваших очах. Якби між нами не було нічого раніше, то, скажіть, чи ви хотіли б і тепер здобути мое кохання? О ні!

Він, здавалося, погоджувався з тим проти своєї волі, але примусив себе сказати:

—Ви думаєте, що ні.

—Бог свідок, що я всією душею хотіла б думати інакше, — відповіла дівчина. Але,

дізнавшись про правду, я розумію, що вона сувора та нездоланна. Якби ви були вільні, то не повірю, що взяли б дівчину без посагу, коли ви, розмовляючи з нею по щирості, все важите лише користю. Якби ви змінили на який час свою найголовнішу постанову й обрали таку наречену, то хіба ж я не знаю, що потім ви б каялися та жалкували. Я це знаю і тому повертаю вам ваше слово й вашу волю, хоча серце моє сповнене коханням до того, ким ви були колись.

Він хотів щось сказати, але вона, відвернувшись від нього, говорила далі:

— Може бути (згадка про те, що минуло, дає мені цю надію), може бути, що ви якийсь час будете журитися за мною, але дуже недовго, а потім з охотою відженете від себе всі згадки минулого, як порожній сон, прокинувшись. Дай, Боже, щоб ви були щасливі в тому житті, що ви зараз собі обрали!

Вона вийшла, і вони розлучились.

— Духу! — скрикнув Скрудж. — Не показуй мені нічого більше!.. Веди мене додому!.. Що тобі за втіха мучити мене!

— Подивися на ще одну тінь, — сказав Дух.

— Не треба більше! — скрикнув Скрудж.
— Я не хочу її бачити. Не показуй більше нічого.

Але невблаганний Дух схопив його обома руками й примусив дивитися на те, що буде далі.

Вони опинилися в іншому місці і в іншій оселі. Кімната була не дуже велика й не пишна, але дуже чепурна. Біля каміну сиділа гарна дівчина, дуже схожа з тією, що Скрудж тільки що бачив. Він навіть був певний, що це та сама. Але хутко впевнився, що вона була тільки дочкою тієї. Він побачив і другу — вона стала тепер поважною й доброю матір'ю родини. Вона сиділа навпроти своєї дочки. У кімнаті був такий галас, що аж у вухах лящало, бо там було кілька дітей; стурбований Скрудж не міг їх одразу полічити. Про них ніяк не можна було сказати, як у тій казці, що “їх було сорок дітей, але вони поводитися так тихо, мовби то була одна дитина”; навпаки, тут кожна дитина поводитися так, мов сорок дітей вкупі! Через те в кімнаті був страшенний гармидер; але мати й дочка тим не тур-

бувалися — вони сміялися й тішилися з дитячої радості. Дочка навіть долучалася часом до дитячої забави, й любі пустуни страх як не давали їй спокою. Ох, як би я хотів опинитися на їхньому місці! Я б ніколи не був таким безжальним. І ніколи б не смикнув її за косички. А хіба зміг би своєю рукою торкнутися її стану. Хоча, зізнаюся, що із задоволенням торкнувся б її вуст, запитав би що-небудь. Милувався б її віями, розпустив би її коси, щоб спадали красивими хвилями.

Зненацька хтось застукав у двері; тоді дитячий гурт так швидко кинувся до дверей, що потяг за собою й молоду дівчину. Сміючись та обсмикуючи своє пожмакане вбрання, вона опинилася посередині веселого й буйного гурту, котрий якраз встиг зустріти батька. За батьком ішов чоловік, навантажений забавками й подарунками на Різдво. Тоді вже зчинився такий гамір та шарварок, що страх! Бідний посланець із крамниці витримав страшенний напад; діти понаставляли навколо нього стільців, щоб добратися до нього; тягли в нього па-

кунки, загорнуті в сірий папір; лізли до нього в кишені і, пограбувавши його зовсім, кинулися до батька; вішалися йому на шию, спинались йому на ноги, на плечі, і все з такою великою приязню! А скільки ж то було дивування та втішного гукання, як почали розгортати пакунки по одному. Раптом хтось крикнув з перестраху, побачивши, що найменша дитина поклала в рот маленьку забавочку і мало її не ковтнула — то було щось ніби схоже на курочку, наліплену на дерев'яну тарілочку. Однак зараз заспокоїлися, бо хвилювання було даремним, і знов узялися до свого. Не можна описати всієї дитячої втіхи! Але згодом діти пішли на другий поверх і лягли спати; все затихло.

Тепер, коли господар, ніжно обнявши свою старшу дочку, сів біля каміну, Скрудж почав дивитися уважніше. Коли ж він зрозумів, що таке саме створіння, миле та прекрасне, могло б його звати батьком і бути весняним променем у сувору зиму його життя, — у нього навернулися сльози на очі...

—Белло, — промовив чоловік, вдаючися з усміхом до жінки, — я бачив сьогодні твого колишнього приятеля.

—Кого?

—Вгадай!

—Як же я можу вгадати?

Але, побачивши, що він сміється, жінка зараз додала, теж сміючися:

—А, знаю, знаю: пана Скруджа?

—Так, пана Скруджа! Я йшов повз його контору; вікна були не зачинені, і в нього світилося, отже, я й побачив його. Чув, що його спільник лежить хворий; отож він сидів сам, зовсім один у цілому світі, мабуть...

—Духу, — промовив Скрудж надірваним голосом, — веди мене звідси!

—Я тобі казав, що я показую тільки тіні минулого, — відповів Дух, — через те не вини мене за те, що вони схожі на правду.

—Веди мене! — скрикнув Скрудж. — Я не можу цього стерпіти.

Скрудж повернувся і побачив, що Дух пильно дивиться на нього і що Духове обличчя поєднало в собі всі ті обличчя, які Дух показував йому. Скрудж почав боротися з Духом.

—Веди мене додому, лиши мене і не приходь до мене більше!

Під час боротьби, — якщо це можна назвати боротьбою — бо Дух зовсім не змагався, але ж, здавалось, зовсім не почував Скруджевого нападу, — Скрудж зауважив, що Духове світло сяє дуже ясно, і якимось душею розуміючи, що завдяки цьому світлу

Дух має над ним владу, схопив гасильник і швидко надів його Духові на голову.

Дух зовсім зник під гасильником; але хоч Скрудж притискав гасильника з усієї сили, та все ж таки не міг зовсім загасити світла, і воно помалу розходилося з-під ковпака...

Скрудж був дуже стомлений, і на нього напала непоборна дрімота. Він опинився у своїй спочивальні і востаннє притиснув гасильника... Рука його ослабла. Ледве він устиг дійти, хитаючись, до ліжка й лягти на нього, як зразу заснув тяжким сном.

Строфа III

ДРУГИЙ ІЗ ТРЬОХ ДУХІВ

Скрудж спав; захропівши на всю кімнату, він прокинувся. Сів на ліжку й почав приходити до пам'яті. Він добре знав, що дзвін незабаром знову виб'є першу годину. Він почував, що прокинувся якраз вчасно, щоб зустріти другого Духа, посланого Марлеєм. Скрудж почав пильнувати завісу коло ліжка, щоб побачити, яку частину одсуне другий Дух. Але змерз, отак сидючи, і тому сам відсунув завісу, ліг і знов почав пильно ди-

витись. Йому хотілося покликати Духа, а коли він з'явиться — не злякатися, та щоб Дух не застав його несподівано.

Так звані міцні голови, люди, горді тим, що у всіх пригодах залишаються спокійні та можуть від тих пригод ухилитися, такі панове бувають до всього здатні на словах, починаючи від гри в орлянку й закінчуючи душогубством. Однак між цими двома крайнощами міститься зазвичай ще багато різних вчинків. Я не наважуся так упевнено говорити про Скруджа, але все ж прошу вас повірити, що він був готовий зустріти в житті багато дивного й надзвичайного, і не знаю, чи була така річ на світі, що могла б його здивувати, нехай би це був сам носоріг.

Хоч він був готовий до всього, та не був готовий до того, щоб перед ним нічого не з'являлося. Через те, коли пробило першу годину й ніхто не з'явився, його охопив страх. Пройшло п'ять хвилин, десять... чверть години — ніхто не з'являвся. Тільки червонясте світло, з тої пори, як вибило годину, линуло цілим потоком на ліжко, де

Скрудж лежав увесь той час. Це світло лякало Скруджа й турбувало його більше, ніж дванадцять Духів разом, бо він не міг угадати, що то за світло й до чого воно. Скрудж навіть боявся, чи не трапиться в цю хвилю цікавого феномену самозапалення, і він ніколи не дізнається, що з ним сталося. Нарешті він почав думати, — ви або я зробили б це спочатку (бо завжди та людина, що не перебувала в скрутних обставинах, знає, як треба зробити, і завжди зробила б так, як треба), — отож Скрудж почав думати, що джерело того світла в сусідній кімнаті, бо справді світло линуло звідти. Зрозумівши це, Скрудж тихенько встав із ліжка і, чалапаючи пантофлями, пішов до дверей.

У ту хвилину, як Скруджева рука узялася за клямку, чудний голос назвав його на ймення та запросив увійти. Скрудж увійшов.

Оселя була, напевне, його власна, але вона дуже змінилася: стіни й стеля були так гарно вбрані свіжими гілками, що кімната стала неначе гай; у всіх кутках сяяли

яскраво-червоні ягоди. Блискучі листки з гостролиста, омели та плюща відбивали в собі світло, немов то були маленькі дзеркала; у каміні весело палахкотів вогонь, якого той задубілий камін вже багато-багато років не бачив — з тієї пори, як Скрудж і Марлей оселилися в тому будинку. Долі лежали купою гуси, ковбаси, дичина, здорові шматки м'яса, пудинги, бариля з устрицями, гарячі каштани, червонобокі яблука, соковиті помаранчі, солодкі пироги, на додачу чаші з кип'ячим пуншем; від усього того кімната повнилася дуже добрим запахом. На всій тій купі, неначе на престолі, сидів гарний, веселий, кремезний чоловіг, дуже милий на вигляд; у руці у нього був запалений каганець, він держав його високо над головою, освітлюючи Скруджа в ту хвилину, як той визирнув із-за дверей.

— Увійди! — гукнув чоловік. — Увійди, познайомся зі мною!

Скрудж боязко увійшов і схилив голову перед Духом. Скрудж уже не був давнім упертим Скруджем, і хоч Духів погляд був

дуже ясний та ласкавий, однак Скруджеві не хотілося його зустріти.

— Мене звати Дух Теперішнього Різдва,
— промовив здоровань, — подивися на мене!

Скрудж покірно глянув. Дух був одягнений у просту зелену кирею, облямовану білим хутром. Кирея була накинута вільно, і було видно могутні Духові груди; з-під широких пол виднілися босі ноги. На голові в Духа був вінок, зроблений із зимового зілля, прикрашений де-не-де блискучими льодинками. Його темно-каштанові кучері були довгі й розпущені по плечах; обличчя добре, очі блищали, голос був веселий. Узагалі від нього віяло радістю й щирістю. На поясі у нього висіли старосвітські піхви, наполовину з'їдені іржею, — шаблі в них не було.

— Ти зроду не бачив таких, як я? — спитав Дух.

— Ніколи, — відповів Скрудж.

— Ніколи не гуляв з молодшими дітьми з нашої сім'ї — з моїми старшими братами? Я ж найменший.

— Я гадаю, що не гуляв ніколи, — сказав Скрудж, — здається, ні... А у вас, Духу, багато братів?

— Більше ніж тисяча вісімсот, — відповів Дух.

— Це величезна сім'я. Скільки то треба витратити на таку родину!..

Дух Різдва підвівся.

— Духу, — промовив Скрудж, — веди мене, куди хочеш! Останньої ночі я ходив по неволі, і та наука багато зробила... Якщо ти хочеш навчити мене, то я хочу скористатися з твоєї науки.

— Доторкнися до мого одягу.

Скрудж міцно захопився за Духову ки-рею.

У ту ж мить зникли й гілки гостролисту та омели, й червоні ягоди, й плющ, й індики, й гуси, й дичина, й кури, й свинячі окости, й холодець, й печені поросята, й ковбаси, й устриці, й пироги, й пудинги, й фрукти, й келихи з пуншем — усе миттєво зникло. Зникла теж і кімната, і вони опинилися на міських вулицях у різдвяний ранок. Було

дуже холодно, й люди згрібали сніг зі сходів перед своїми домівками та з дахів. Лунав веселий та приємний гук; хлопці, що бігали вулицями, втішалися, дивлячись, як сніг падав із дахів і розсипався неначе під час хурделиці.

Стіни в будинках здавалися темними, а вікна ще темнішими проти рівної, білої снігової скатертини, що лежала на дахах. На землі сніг був уже не такий білий, бо його порізали важкі колеса від возів; ті колії перехрещувалися сотнями й особливо плуталися на перехрестях вулиць; жовта брудна вода позамерзала у тих рівчачках. Небо було похмуре, вулиці повні туману, він нависав, неначе дощ із сажі, немов усі печі англійські закурили разом. Хоча місто і погода не налаштували на веселощі, однак у повітрі лунав такий веселий гомін, якого не можуть дати ані тепле літнє повітря, ані ясне літнє сонце.

Люди, що згрібали сніг, весело перегукувалися одне з одним і кидалися сніжками, сміючись від щирого серця, коли влучали, і

ще більше, коли не влучали. Деякі крамниці, де продавали курей тощо, були вже відчинені, а овочеві лавки розкішно блищали. Тут було багато великих, круглих, бокатих кошків з чудовими каштанами; ті кошики були схожі на ласкавих старих панів у камізьках, що порозпиралися перед дверима та неначе от-от мали впасти на вулицю від занадто великого аполексичного багатства. Тут був і здоровий рудий циганський часник, товстий та огрядний, як іспанський монах. Він неначе залицявся до дівчат, що йшли повз нього, і разом з тим любенько поглядав на омелу. Груші та яблука були складені великими барвистими пірамідами. На найвидніших місцях доброчинні крамарі повикладали стиглі виноградні кетяги, щоб перехожі, дивлячися на них, могли даремно ковтати слину. Купи брунатних лісових горіхів, укритих пушком, нагадували прогулянки по лісі, де так приємно потопають ноги в сухому листі. Жовтогарячі та соковиті помаранчі неначе самі просили, щоб їх поклали в паперовий пакет та занесли додому і з'їли по обіді. Навіть золоті та сріб-

ні рибки, стоячи у скляних посудинах серед овочів, хоч і були створіннями з холодною кров'ю, неначе почували, що робиться щось надзвичайне, і, якось турбуючись та розкриваючи ротики, обпливали свій маленький світ.

А крамниці з бакалійним товаром! Більшість з них були зачинені, а в деяких було відчинено одну або дві віконниці; але яке видовище являли вони навіть і крізь одне вікно! Шальки на вазі безперестанку падали з веселим дзенькотом на прилавок, тоненький шнурочок швидко розмотувався з катушки; бляшані баночки з брязкотом швидко переміщалися із рук у руки, неначе ними жонглювали; перемішані пахощі чаю та кави приємно лоскотали нюх. Виноград був такий чудовий; мигдаль такий білий, що аж вилискував; палички кориці були такі довгі та рівні; усі інші спеції такі запашні; зацукровані фрукти такі звабливі й так густо посипані цукром, що могли зворушити найспокійнішого спостерігача. Але не в тому річ. Річ і не в тому, що фіги були соковиті та м'ясисті, що чорнослив лежав у

прикрашених скриньках; нарешті, навіть і не в тім річ, що все було таке смачне й гарне в своєму різдвяному вбранні. Річ же в тому, що люди, дожидаючи веселого свята, так метушилися, поспішали та товпилися й перлися один проти другого в дверях, що аж кошики тріщали, і люди забували свої покупки на прилавку, бігом верталися за ними, робили багато помилок, але були всі в дуже веселому настрої. А господарі крамниць та їхні челядники були такі ввічливі та привітні! Фартухи в них були защепнуті на спині мідними блискучими сердечками, й ті серця здавалися їхніми власними, неначе вони носили їх зверху, щоб усі бачили, а дівчата щоб влучали в них, якщо мають бажання.

Аж ось почали дзвонити, скликаючи добрих людей до церкви, і вулицями посунула юрба людей, одягнутих у найкраще святкове вбрання та з радісними обличчями. З бокових вулиць ішло багато людей, несучи свій обід у пекарню. Ці вбогі люди, які збиралися бенкетувати, певно, дуже цікавили Духа, і він разом зі Скруджем зупи-

нився коло порога однієї пекарні. Коли убогі люди заносили свої обіди, Дух здіймав кришки з посуду і кропив їжу чимось зі свого каганця. Це був чудесний каганець: коли хто-небудь, зіткнувшись у дверях, починав сваритись, Дух кропив їх кількома краплями зі свого каганця, й до них одразу повертався гарний настрій; вони говорили, що соромно сваритися на Різдво. Та й справді соромно!

Настав час, коли дзвони замовкли й пекарні позачинялися. Але над кожною піччю в пекарні залишилася пляма розталого снігу, а тротуари парували, неначе й вони варили собі обід.

— Чи те, що ти кропиш зі свого каганця, має особливий смак? — запитав Скрудж.

— Має мій власний смак.

— Чи він годиться до кожного обіду сьогодні?

— До кожного, який їдять добрі люди. Особливо ж до обіду бідних людей.

— Чого ж до їхнього обіду особливо?

— Тому що вони найбільше потребують цього.

—Духу! — сказав Скрудж, подумавши трохи, — я дивуюся, що серед усіх істот на світі, які приходять до нас, власне ти хотів би зробити так, щоб бідні люди не могли втішатися невинно.

—Я хотів би? — запитав Дух.

—Ти хочеш позбавити їх можливості обідати кожного сьомого дня тижня, можливо єдиного, коли вони справді обідають. Чи ти не хочеш цього?

—Я хочу? — скрикнув Дух.

—Авжеж ти вимагаєш, щоб усі пекарі зачинялися в неділю. Тож так і виходить.

—Я вимагаю? — знову скрикнув Дух.

—Вибачай, якщо помиляюся, але цей наказ зроблено від твого імені, принаймні від імені твоєї родини, — сказав Скрудж.

— На землі є чимало людей, що чваняться знайомством з нами, — відповів Дух, — і від нашого імені роблять усі свої діла, сповнені пристрастей, гордощів, ворогування, ненависті, заздрості, святенництва та самолюбства; але ті люди нам чужі тепер так само, ніби вони не народжувалися на світ. Пам'ятай це і звинувачуй не нас, а їх.

Скрудж пообіцяв все пам'ятати. Вони пішли далі, невидимі для всіх, і опинилися в передмісті Лондона. Треба зазначити, що Дух мав дуже дивну властивість (Скрудж звернув на це увагу, коли вони були ще біля пекарень): незважаючи на свій височенний зріст, він напрочуд легко пристосовувався до кожного місця. Міг стояти так само вільно під низькою стелею, не втрачаючи своєї неземної величі, як і у високій горниці.

Може, втіха виявляти ту властивість, а може, просто Духове ласкаве, великодушне серце та прихильність до вбогих людей привели його до домівки Скруджового писаря, і Дух пішов просто туди разом зі Скруджем, котрий міцно тримався за Духову кирею. На порозі оселі Боба Кретчита Дух затримався, усміхнувся, поблагословив його житло і покропив кількома краплями зі свого каганця. Подумайте собі тільки! Боб брав усього п'ятнадцять нещасних шилінгів на тиждень, і, незважаючи на це, Дух Теперішнього Різдва поблагословив його маленьку домівку.

Пані Кретчит, жінка Кретчитова, була вбрана убого, в сукні перелицьованій, але прикрашеній стьожками; ті стьожки дуже дешеві, але надають сукні краси. Пані Кретчит за допомогою Белінди, своєї другої дочки, теж одягнутої по змозі, накрила стіл скатертиною. Пітер Кретчит, старший син, пробував виделкою, чи зварилася картопля. На Пітерові були страшенно великі батьківські комірці, які Боб дав йому надіти на свято. Їх кінці лізли Пітерові в рот, але він дуже тішився своїм одягом та мріяв про те, щоб показатися у ньому десь у хорошому товаристві. Двоє молодших Кретчитенят — хлопчик і дівчинка — з галасом убігли до кімнати, гукаючи, що вони крізь двері в пекарні чули запах од гуски й впізнали свою власну гуску. Втішаючись любимими мріями про підливу з яблуками та цибулею до гуски, вони почали стрибати навколо столу, вихваляючи Пітера, тим часом як він (зовсім не гордий, хоч комірці, певно, дуже душили його) голосно цокнув покришкою з чавунчика й сповістив, що картоплю час узяти й обчистити.

—Що це так довго забарився ваш батько? І братика Тайні Тіма теж немає. — мо-

вила пані Кретчит. — Та й Марта щось не йде!..

— Марта ось де, мамо! — сказала молода дівчина, входячи в кімнату.

— Ось Марта, мамочко! — гукали двоє молодших Кретчитенят. — Ох, Марто! Коли б ти знала, яка в нас гуска!!!

— Що це ти так пізно прийшла сьогодні, моя дитино? — спитала пані Кретчит, цілуючи Марту кілька разів та з ніжною турботою знімаючи з неї хустку й капелюшок.

— Треба було ввечері закінчити багато роботи, мамочко, — відповіла дівчина, — а сьогодні все поприбирати.

— Ну, добре! Слава Богу, що ти нарешті прийшла!.. Сідай коло вогню, зігрійся, моя любочко!

— Ні, ні, Марто! Не сідай! Он тато йде! — загукали молодші Кретчити, що були завжди вкупі. — Сховайся, Марто! Сховайся!

Марта сховалася. Увійшов батько, маленький Боб. На ньому був довгий шарфік з торочками; старе вбрання було позашиване й вичищене до свята. Він ніс на плечах Тайні Тіма, бо Тайні Тім, бідненький, ходив

на милиці і його ніжки були в залізних шинах.

— Де Марта? — спитав одразу Боб Кретчит, озираючись.

— Не прийшла, — відповіла пані Кретчит.

— Не прийшла!.. — промовив Боб, засмутившись. Він був усю дорогу дуже веселий, бо від самої церкви був Тайні Тімові за коня і біг, як чистокровний скакун. Тепер він одразу зажурився й знов проказав: — Вона не прийшла на Різдво!..

Марта не любила бачити батька сумним, навіть задля жарту, вона вибігла з-за дверей і кинулася йому в обійми, тим часом як менші Кретчитенята схопили Тайні Тіма і понесли, щоб він послухав, як булькає в казанку пудинг.

Коли Боб уже досить націлувався з дочкою, а пані Кретчит досить насміялася з його легковір'я, вона запитала:

— Як повадився Тайні Тім у церкві?

— Як слід любому хлопчикові, — відповів Боб, — навіть ще краще. Сидячи часто сам, він звик думати, і йому часто приходять на думку дуже чудні речі. Вертаючися додому,

він сказав мені, що, певне, його запримітили в церкві, бо він каліка: “Мені, — каже, — приємно нагадувати всім на Різдво Того, Хто робив калік ходячими, а сліпих видючими”...

Голос Боба тремтів, як він говорив це... Тім росте, розумнішає, а чи одужає він?..

Боб не встиг нічого більше додати, бо стало чутно, як застукала милиця об підлогу; Тайні Тім разом з братом і сестрою увійшов у кімнату й сів на своїй лавочці коло вогню. Тоді Боб, закачавши рукави (немов їх можна було ще дужче зносити), налив у кухоль джину, поклав туди одну цитрину і, розколотивши те питво, поставив на вогонь, щоб закипіло. Пітер і ті всезнайки, малі Кретчитенята, пішли по гуску й принесли її урочисто.

Гуска справила таке враження, неначе то була якась надзвичайна птаха, дивніша за чорного лебедя, та й справді, у цій господі гуска з'являлася дуже рідко. Господиня заправляла підливу, що кипіла в риночці; Пітер надзвичайно швидко м'яв картоплю; Белінда всипала цукор в підливу з яблук; Марта обтирала гарячі тарілки; Боб посадив Тайні Тіма коло себе в кінці столу; малі

Кретчитенята поставили для всіх стільці, не забувши й за себе, а далі, сівши на свої місця, повстромлювали собі ложки в рот, щоб він не просив гуски, доки до них не дійде черга.

Аж ось полумисок поставили на стіл, і Боб проказав молитву. Після молитви всі поважно замовкли, бо пані Кретчит, помалу оглянувши ножа, лагодилася встромити його гусці в грудину. Але як вона вже розрізала гуску й звідти показалася начинка, то навкруг столу пішло тільки шепотіння... Навіть Тайні Тім, захочений двома молодшими Кретчитенятами, постукав ножем об стіл і гукнув:

—Ох, яка гуска!

Ніколи не було такої гуски! Боб сказав, що він не вірить, щоб коли-небудь пекли таку гуску. Усі дивувалися, що вона була така ніжна, пахуча, велика і така дешева. Разом із підливою з яблуками та м'ятою картоплею гуска була дуже добрим обідом для всієї сім'ї. Справді, як із великою втіхою зауважила пані Кретчит (побачивши невеличку кісточку на тарілці), вони навіть не

з'їли всієї гуски. Усі наїлися, а молодші Кретчитенята замурзалися начинкою аж по самі брови. Белінда змінила тарілки. Пані Кретчит вийшла з кімнати сама (вона не хотіла свідків!), пішла, щоб вийняти пудинг і принести його.

Подумати тільки, а, може, він не доварився! Може, він переломиться, як вона вийматиме його з казанка! А як тим часом, поки вся сім'я ласувала гускою, хто-небудь увіз і вкрав пудинг?! Це була така думка, що від неї молодші Кретчитенята зблідли як полотно.

Аж ось пішла пара! Отож пудинг уже вийнято з казанка і вивернуто з тієї полотняної серветки, у якій він варився. Потім уже пішов такий запах, як буває, коли поруч з трактиром пекарня, а коло неї живе прачка, — це йде сам пудинг! Увійшла пані Кретчит, червона, але з широким усміхом на устах, і внесла пудинг: круглий, міцний, немов ядро гармати, охоплений палаючим ромом і прикрашений зверху різдвяною гілочкою!

Ох, який же чудовий пудинг! Боб Кретчит сказав, що по пудингові видно, наскільки тя-

мущішою господинею стала пані Кретчит з тої пори, як пішла заміж. Пані Кретчит зауважила, що тільки тепер вона заспокоїлась, а то таки, по правді сказати, боялася, чи не мало буде борошна... Кожен знайшов що сказати, але ніхто не сказав і навіть не подумав, що пудинг був малий для такої сім'ї. Кожен Кретчит почервонів би од такої думки.

Нарешті обід скінчився; скатертину зняли; в коминку вигорнули попіл і знову запалили вогонь. Покуштувавши напій, приготований у кухлі, всі сказали, що він дуже смачний. На стіл поставили яблука й помаранчі, а на жар кинули повну лопатку каштанів. Уся сім'я сіла навколо вогню. Під рукою в батька стояв увесь хатній посуд: два великі келихи й горнятко без вушка.

Але гаряче питво вмістилося в них так само добре, неначе в золотих чарках. Боб почав весело наливати і тим часом, як каштани голосно шипіли та тріскали на вогні, промовив:

— Дай же, Боже, вам, мої діточки, і тобі, стара, веселого Різдва! Нехай Бог нас благословить!

Уся сім'я разом проказала за ним ці слова, а Тайні Тім після всіх промовив:

— Нехай буде над кожним з нас Боже благословення, його любов і ласка!

Тайні Тім сидів дуже близько від батька. Боб ніжно, ласкаво тримав його маленьку худу ручку, немов боявся, щоб хто не одібрав того синочка від нього...

— Духу! — сказав Скрудж так розчулено, як ніколи до цієї пори не говорив. — Скажи мені, чи буде жити Тайні Тім?

— Я бачу порожнє місце в кутку біля каміна і старанно заховану всією родиною самотню милицю. Якщо ці тіні не зміняться в прийдешності, то дитина вмере.

— Ні, ні! — скрикнув Скрудж. — О ні, добрий Духу, скажи, що він буде помилуваний!

— Якщо ці тіні не зміняться, то ніхто з родини вже не побачить його тут. Але що ж? Нехай собі вмирає! "Поменшає трохи людей, а то вже дуже багато їх намножилося!"

Скрудж похилив голову, почувши свої власні слова, які згадав Дух, і йому стало тяжко й сумно.

—Чоловіче! — промовив Дух. — Якщо в тебе людське серце, не камінь, не говори більше ніколи тих лихих, неправдивих слів! Чи тобі вирішувати, кому жити, а кому вмирати? Може, на Божий погляд, ти менше вартий життя, ніж мільйони таких бідних дітей, як Тайні Тім! О Боже мій! Якась мізерна комаха на листку говорить про те, що в поросі живе занадто багато її голодних братів!

Скрудж, почувши те дорікання, ще нижче нахилив голову і, тремтячи, опустил очі.

Але він швидко підвів їх, почувши своє ім'я.

— За здоров'я пана Скруджа! — промовив Боб. — Моему господареві завдячуємо ми цим бенкетом. Випиймо ж за його здоров'я!

— Ми йому завдячуємо цим бенкетом?! — скрикнула пані Кретчит, червоніючи од зворушення. — Я хотіла б, щоб він був тут. Я сказала б йому свою думку про нього. Сподіваюся, що вона б йому сподобалася!

— Люба моя, — стримав її Боб, — перед дітьми! У день Різдва!

— Звісно, тільки ради такого Свята хтось може пити за здоров'я такого поганого, скупого, безжалісного чоловіка, як твій господар. Ти, Роберте, добре знаєш, який він. Ніхто не знає цього краще від тебе, мій бідний.

— Люба моя, — лагідно відповів Боб, — сьогодні ж Різдво!

— Я вип'ю за його здоров'я тільки задля тебе і задля цього дня, — сказала пані Кретчит. — Довгого життя панові Скруджеві! Веселого Різдва й щасливого Нового року! Я певна, що він буде дуже веселий і щасливий!

За матір'ю випили й діти, це було перше, що вони зробили без щирої втіхи. Тайні Тім

випив після всіх, але цей тост не мав для нього жодної ціни. Скрудж був страшилом для всієї сім'ї. Саме його ймення й тепер насунуло якусь тінь, що не розходилася аж п'ять хвилин.

Коли тінь розсіялася, то всі стали ще веселіші від тої думки, що вже скінчили справу з тим нещасним Скруджем. Боб сказав, що має на прикметі службу для Пітера. Якщо він її дістане, то братиме аж п'ять шилінгів і шість пенсів на тиждень. Кретчитенята голосно засміялися з тієї думки, що Пітер буде діловим чоловіком. Сам Пітер замислено дивився з-за комірців на вогонь, немов міркував, куди йому покласти гроші на процент, як він матиме їх так багато. Марта ще тільки вчилася у швачки, вона розказала, яку роботу вона зробила, скільки годин працювала і як довго збирається спати завтра, бо їй дозволили бути завтра вдома. Розповіла теж, що недавно бачила графиню і лорда та що той лорд був такий на зріст, як їхній Пітер. При цій мові Пітер так високо висмикнув свої комірці, що вони зовсім закрили йому обличчя. Тим часом кубок з питвом і кашта-

ни ходили по колу, а Тайні Тім співав пісню про дитину, що заблудилася серед лісу в снігу. Тайні Тім мав голосок малесенький та жалібний, але співав дуже гарно.

У всьому святі не було нічого надзвичайного. Родина Кретчитів була не дуже красива. Повбирані вони були погано: черевики промокали, одяг зношений; Пітер добре знав, де розташована позичкова каса. Але Кретчити були щасливі; вдячні за те, що мали; задоволені одне одним та тим, як провели разом час. Коли ж вони вже зникали Скруджевi з очей, то здавалися особливо щасливими при світлі Духового каганця, коли Дух благословив їх ним на прощання. Скрудж до останнього пильно дивився на них, особливо ж на Тайні Тіма.

Дух і Скрудж вийшли з будинку й пішли вулицею. Тим часом стало темно і пішов сніг. Світло від вогню, що палав у пекарнях, у світлицях і скрізь у хатах було чудове. В одному будинку тремтяче полум'я освічувало приготування до затишного обіду, тарілки грілися біля вогню, а червоні тяжкі штори от-от мали опуститися, щоб захистити хату від холоду й темноти. В іншому будин-

ку діти вибігли зустрічати своїх одружених сестер, братів, дядьків, тіток, щоб першими їх побачити. Ще в іншому будинку на шторах видко було тіні гостей, що зібралися. По вулиці від одного будинку до другого переходив гурток гарних дівчат, добре закутаних. Вони весело гомоніли. Біда тому нежонатому чоловікові, що побачить, як вони рум'яні від холоду та веселості з'являться у дверях.

Дивлячись на те, як багато людей ішло вулицями до приятелів на гостину, ви подумали б, що дома нікого й не залишилося, щоб прийняти гостей. Однак ні, в кожній господі ждали гостей і в кожній господі ясно й весело палало багаття в каміні. О, як тішився з того всього Дух! Він слав кожному домові своє благословення. Його широкі груди й дужа рука були для всіх відкриті; ясна, лагідна радість розливалася там, де він ступав, і всюди, куди тільки сягало око, всі були веселі, всі раділи. Навіть сторож, що запалював ліхтарі, убраний у святковий одяг, немов зібрався пробути вечір десь у гостях, і той весело усміхався, проходячи повз Духа, хоч і знав, що, окрім

Різдва та ліхтарів, у нього немає приятелів.

Дух вів Скруджа, але не казав куди вони йдуть. Зненацька вони опинилися серед темного болота; на ньому були великі купи каміння, завдяки цьому болото було подібне до кладовища велетнів. Вода проступала там, де тільки хотіла, принаймні, проступала б, якби її не скував мороз. Жодної рослини тут не було, окрім терну, моху та шорсткої трави. По заході сонця залишилася на небі тільки вогняна смуга; немов якесь похмуре око оглянуло цю пустку, потім плющилося все більше і більше, а далі зникло в густій темряві ночі.

— Що це за місце? — спитав Скрудж.

— Тут живуть шахтарі, що працюють під землею. — одповів Дух. — Але й вони знають мене. Дивись!

У вікні в одній хатині з'явилося світло, і Скрудж з духом швидко пішли туди. Вони пройшли крізь стіну, зложену з каменю та глини, і побачили веселий гурт людей, що сидів навколо вогню. Там були старий-престарий чоловік і така сама стара-престара жінка, їхні діти з дітьми та онуками; усі

були вбрані у кращий святковий одяг. Дід співав різдвяну пісню, але голос його ледве перемагав гудіння вітру, що завивав над болотами. Це була давня пісня, відома йому ще з дитинства. Часом і всі інші підхоплювали колядку, і кожен раз, як лунали голоси всіх, дід веселішав і голос його лунав дужче; і кожен раз, як гурт замовкав, дід смутнів.

Дух не довго тут барився. Він сказав Скруджеві триматися за його кирею й повернув... Куди? Не до моря ж? Саме до моря. Скрудж озирнувся й з острахом побачив за собою кінець землі й страшний ряд скель. Він був оглушений громовим гомоном води; хвилі летіли одна на другу, з ревом вриваючись у пробиті печери, немов хотіли підкопати землю.

За декілька миль від берега, на суворому порозі скель, об які цілий рік розбивалися кипучі хвилі, стояв одинокий маяк. На підніжжі цього маяка висіло багато всілякої морської трави, і морське птаство, немов створене з вітру, — так як морська трава народжена з води, — літало зграями навколо або спускалося вниз, так само як ті хвилі, які птахи зачіпали крилами, літаючи над ними.

Але й тут двоє людей, що сторожили маяка, розпалили вогонь, і той вогонь — через вікно в товстій стіні — кидав ясний промінь на страшне море. Люди простягли руки з чарками грогу через стіл і бажали один одному веселого й щасливого Різдва. Старший, з обвітреним обличчям і подібний до тієї статуї, що ставлять на кораблі, завів голосну різдвяну пісню, немов загув вітер.

Дух Теперішнього Різдва полетів далі понад темним похмурим морем, якомога далі від берега. Вони опустилися на якийсь корабель. Підходили там до рульового, до вартових матросів та офіцерів. Усі ці темні постаті на своїх місцях були подібні до привидів, але кожен поспівував стиха різдвяну пісню, або думав про Різдво, або розповідав тихенько сусідові який-небудь спогад про торішнє Різдво, маючи надію швидко вернутися додому. І всі, що були на кораблі, — добрі й погані, — всі говорили один одному в цей день частіше, ніж будь-коли, добре слово, у кожного було своє свято; кожен згадував своїх коханих людей і

знав, що й вони з любов'ю згадують його сьогодні.

Скрудж, пильно слухаючи завивання вітру, думав про те, як страшно літати в темряві над невідомою безоднею, — а її ж таємниця глибока, як смерть!.. Він здивувався, зненацька почувши голосний втішний регіт. А ще більше здивувався, коли пізнав голос свого племінника і сам опинився в ясній сухій кімнаті. Дух, усміхаючись, стояв біля Скруджа й ласкаво дивився на племінника.

— Ха-ха-ха! — сміявся племінник. — Ха, ха, ха!

Якщо вам, любий читачу, доведеться, хоча цього не може бути, знати чоловіка, що сміятиметься сердечніше, ніж Скруджевий племінник, то я тільки скажу, що теж хотів би його знати. Прошу вас познайомити мене із цією людиною, і я з охотою буду їй приятелем.

Справедливо зазначають, що, хоча хвороби й смуток швидко передаються, немає нічого заразливішого й незборимішого в світі, як сміх і веселощі. Коли Скруджів

племінник сміявся, захопившись за боки, його дружина теж щиро сміялася, і всі їхні гості так само сміялися неймовірно голосно й весело:

—Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

—Він сказав, що Різдво — дурниця! — вигукнув племінник. — Та ще й сам тому вірить!

—Тим більший йому сором, Фреде! — промовила гнівно племінникова жінка. (Любі створіння ці жінки! Вони ніколи нічого не роблять наполовину і все близько беруть до серця).

Племінникова дружина була дуже, дуже гарненька молодичка. Миленьке личко її мало дуже щирий вираз. Її маленький ротик, здавалося, був створений для поцілунків, та його, напевне, й цілували часто. Коли вона сміялася, то ямочки на її підборідді зливалися в одну, а таких очей ясних та блискучих, як у цієї жінки, я зроду не бачив.

—Він дуже чудний дідок, — мовив племінник, — і не такий приємний, як міг би бути. Але ж те зло, що він робить, карає

його самого, і тому я не можу гніватися на нього.

— Я впевнена, що він дуже багатий, Фреде, — промовила племінникова жінка. — Принаймні ти завжди говорив мені це.

— Що ж за користь йому з того багатства, моя люба! — відповів племінник. — Він з нього не робить нічого доброго, навіть сам не має ніякого зиску зі свого багатства, навіть не тішиться тією думкою, — ха-ха-ха! — що його добро зостанеться колись нам.

— Я його терпіти не можу! — промовила господиня, а за нею і всі інші жінки.

— А я ні, — відповів племінник. — Мені його шкода, я не міг би на нього гніватися, хоч би й хотів. Хто ж приймає кару за його лиху вдачу? Завжди він сам. Наприклад, він убив собі в голову, щоб нас не любити і не захотів прийти до нас обідати. Ну, і що ж? Він сам втратив обід, хоч і не бозна-який!..

— Ну, а я думаю, що дуже добрий обід, — перебила жінка.

Усі погодилися з нею, а вони могли робити це щиро, бо тільки що пообідали й, сівши навколо вогню, їли всілякі ласощі.

—Я дуже радий це чути, — сказав племінник, — бо не дуже-то вірю в майстерність молодих господиень. Що ви на це скажете, Топнере?

Топнер задивився, очевидно, на сестру племінникової жінки, бо відповів, що кожен нежонатий чоловік — така нікчемна істота, що не має права говорити про такі речі.

При тій мові сестра племінникової дружини, — товстенька, у комірчику з плетива, а не та, що була з трояндами, — почервоніла.

—Ну, кажи далі, Фреде! — сказала племінникова жінка, плещучи в долоні. — Ти ніколи не закінчуєш того, що почав говорити! Такий, далебі, чудний!

Племінник знов так зареготав, що всі й собі покотилися зі сміху за ним, і даремно товстенька сестра нюхала пахучий оцет, щоб не сміятися.

—Я тільки хотів сказати, — вимовив племінник нарешті, — що коли свариться з нами та не хоче разом з нами повеселитися, то він сам від себе відбирає втіху, що не завдала б йому жодної шкоди. Замість

того, щоб побути у веселому товаристві, сидить собі сам зі своїми думками у вологій конторі або в своїх запилених кімнатах. Я наважився запрошувати його до себе щороку; нехай він розуміє це, як хоче, а мені його шкода!.. Він може говорити про Різдво що завгодно, але, зрештою, змушений буде змінити свою думку, якщо я із року в рік у цей день заходитиму до нього в гарному настрої й запитуватиму: “Як поживаєте, дядьку?” І якщо тільки він заповість своєму бідному клеркові хоча б п’ятдесят фунтів — це вже щось. І думаю, що вчора я його таки здивував.

Тепер усе товариство почало сміятися з племінникової надії перемогти Скруджа, але Фред через свою добру натуру не дуже зважав на їхні посмішки, він хотів ще дужче їх розвеселити й пустив пляшку навкруг столу.

Після чаю всі присутні охоче зайнялися музикою та співами. Господарі любили музику, і товариство дуже гарно співало гуртом, особливо ж гарно співав Топнер; він міг співати дуже грубим басом, і жили в нього на лобі, коли він співав, не надимали-

ся, а обличчя його не червоніло. Племінникова жінка гарно грала на арфі й, між іншим, заграла коротеньку пісеньку, дуже простеньку (ви вивчилися б її свистіти за дві хвилини). Ту пісеньку завжди співала дівчинка, що приїжджала у школу до Скруджа, — йому це нагадав Дух Різдва. Коли залунала ця пісня, Скрудж згадав усе, що показував йому Дух, і серце його все м'якшало та м'якшало. Він подумав, що коли б він міг багато років тому частіше чути цю пісню, то його життя було б щасливе і тепер не треба було б кликати Якова Марлея з того світу.

Але не увесь вечір втішалися музикою. Потім почали бавитись у всякі вигадки. Добре часом бути дітьми, особливо на Різдво, коли і Той, що в Його пам'ять святкують сей день, був дитиною. Спочатку товариство бавилося в піжмурки; і я так само не вірю тому, що Топнерові очі були добре зав'язані хусткою, як і тому, що ще одна пара очей була на п'ятах. Я маю підозру, що під хусткою була щілінка, і про неї знав Скруджевий племінник, і Дух знав про це. Те, як Топнер бігав за пухкенькою сестрою в мере-

живному комірці, було образою людській довірливості. Куди бігла сестра, туди й він за нею, перекидав щипці й коцюбу, стрибав через стільці, бився об фортеп'яно, плутався в занавісках. Він завжди знав, де була та кругленька сестричка і не хотів нікого іншого ловити. Якби ви навіть навмисне підставилися (так дехто й робив), то він би вдав і

тоді, що ніяк не може вас зловити (чиста образа для вашого розуму!), а кинувся б до кругленької сестри. Вона багато разів казала йому, що це нечесно, і, справді, це було нечесно. Але коли він її зловив, — дарма, що вона стрілою пролітала повз нього, — загнавши у куток, так що ніяк не можна було втекти, то поведився ще гірше: він удавав, ніби не впізнає її, а щоб упізнати, неодмінно мусив торкнутися її волосся на голові, перстенька на руці, ланцюжка на шиї, — все це було не щиро! Вона, напевне, сказала йому те, коли вони тихо на самоті розмовляли за занавіскою, а хтось інший жмурився.

Господиня не грала у піжмурки; її посадовили у велике крісло, зі стільчиком під ногами, у затишному куточку. Дух і Скрудж стояли близько біля неї... Однак до гри у фанти вона приєдналася, а коли грали в “Любиш-не-любиш” із захопленням вигадувала слова на будь-яку літеру алфавіту. У грі “Як, коли і де” вона показала дуже велику вправність і, на втіху Скруджового племінника, набагато переважала своїх сестер, хоч і вони були догадливі дівчата, це міг би вам

засвідчити Топнер. Було в товаристві людей двадцять молодих і старих, і всі грали. Скрудж теж брав участь у забаві й дуже цікавився всім, що діялося навколо нього; він забував, що голосу його не було чути, і раз у раз голосно вимовляв свою думку. Він часто відгадував правильно, і навіть найгостріша голка не могла бути гострішою за його розум, дарма що він удавав з себе тупого та грубого.

Дух Теперішнього Різдва був дуже задоволений таким Скруджевим настроєм і поглянув на нього так ласкаво, що Скрудж, немов малий хлопчик, взявся випрошувати у нього дозволу побути там, поки порозходяться гості. Але Дух на це не погодився.

— Вони починають іншу гру! — сказав Скрудж, — прошу тебе, давай залишимося ще хоча б на півгодини, тільки на півгодини!

То була гра, що називалася “Так і ні”. Племінник повинен був загадувати щонебудь, а всі інші мали відгадувати, що він загадав, і питати в нього: може, воно таке, може, інше? Він же мав відповідати на всі

їхні відгадки тільки — “так” або “ні”. Із його відповідей на всі запитання виявилось, що те, що він загадав, було: тварина, жива, неприємна, дика, часом вона воркотить, іноді хрокає, іноді говорить; живе вона у Лондоні, ходить по вулицях, її не водять на показ, вона живе не в звіринці, її не вбивають на м’ясо; це не кінь, не осел, не корова, не бик, не тигр, не собака, не свиня, не кіт, не ведмідь. З кожним запитанням племінник реготав страшенно; йому було так смішно, що він аж уставав із канапи й тупотів ногами.

Аж ось кругленька сестра так само почала сміятися й скрикнула:

— Я відгадала! Фреде, я знаю, що це таке! Я знаю, що це!

— А ну, що? — спитав Фред.

— Це ваш дядько Скру-у-удж!

Вона вгадала і тим страшенно всіх розвеселила. Але дехто казав, що на запитання: “Чи це ведмідь?” треба було відповісти: “так”, бо відповідь “ні” зовсім відвернула думку від пана Скруджа, як що хто й думав про нього.

—Отже, дядько таки добре повеселив нас, — промовив Фред, — то на подяку йому треба випити за його здоров'я. Ось, склянка глінтвейну є під рукою, і я п'ю за здоров'я дядька Скруджа!

—За здоров'я дядька! — гукнули всі.

—Який би він не був, а дай, Боже, йому веселого Різдва й щасливого Нового року! — промовив племінник. — Він не прийняв від мене цього бажання, але нехай воно збудеться. За здоров'я дядька Скруджа!

Скруджеві стало так весело, що він би радо подякував хоча б нечутно усьому товариству, якби Дух дав йому на те час. Але все зникло із останнім племінниковим словом, Скрудж разом з Духом знов рушили в дорогу.

Вони літали дуже далеко, бачили багато всього, були в багатьох домівках і кожного разу їх відвідини приносили щастя. Дух затримувався біля ліжка хворих, і хворі розвеселялися; тим, що були далеко від рідного краю, здавалося, що вони близько від дому, коли Дух був поряд. Дух відвідував людей, що йшли наперекір долі, і до них поверта-

лася надія; коли Дух підходив до вбогого, то йому здавалося, що він багач. У богадільні, у шпиталі, у в'язниці, у всякому притулку біди й нужди, — якщо люди не замикали дверей та не закривали дороги Духові, — всюди він приносив благословення й показував Скруджеві причини всіх печалей та нещасть.

Це була довга ніч, та й чи була це одна ніч? Неначе цілі Різдвяні свята промайнули за той час, що Скрудж провів з Духом. Дивно було, що Скрудж зовсім не мінявся на обличчі, Дух же все старішав та старішав. Скрудж помітив цю зміну, але жодного разу не сказав про це. Аж ось вийшли вони з одного дитячого свята, Скрудж глянув на Духа й побачив, що він зовсім посивів, і запитав:

— Хіба життя духів таке коротке?

— Моє життя на землі дуже коротке, — відповів Дух, — цієї ночі воно закінчиться.

— Цієї ночі! — скрикнув Скрудж.

— Еге, сьогодні опівночі. Це буде скоро... Слухай!

У цю хвилину дзвони вибили три чверті на дванадцятую годину.

—Вибач за моє запитання, — сказав Скрудж, пильно дивлячись на Духовий одяг. — Під твоєю мантиєю я бачу щось чудне, воно не належить тобі. Що це таке? Нога чи пташина лапа?

—Це могло б називатися пташиною лапою, так тут мало м'яса, — зі смутком промовив Дух. — Дивись!

У ту хвилину з одягу Духа вийшло двоє дітей — нещасних, обшарпаних, страшних. Вони впали на коліна, чіпляючись за поли Духового одягу.

—О, чоловіче, дивись, дивись сюди вниз! — скрикнув Дух.

То були хлопчик і дівчинка — жовті, худі, обдерті, дикі, грубі. В їхньому приниженні було щось таке, як у плазунів. Дитинство не заокруглило їхнього тіла, не забарвило їх свіжим рум'янцем; шорстка, костиста рука Часу немов зім'яла, стерла й зморщила їх. В їхніх дитячих обличчях, замість доброго ангельського виразу, було щось страшенне, демонське, грізне. Ніякі занепад та розпуста людські, — навіть найгірші, — не могли б створити потвор і на половину таких гідких і страшних, як ці діти.

Скрудж відступився, збліднувши від жаху. Він хотів було сказати, що це хороші діти, але ті слова швидше задавили б його ще до того, як він вимовив би таку велику й таку неможливу брехню. Він лише запитав:

— Це твої діти?

— Це людські діти, — відповів Дух, дивлячись на дітей. — Вони чіпляються за мене і скаржаться на своїх батьків. Хлопця звати Неуцтво, а дівчинку — Бідність. Стережись їх обох і всього їм рідного, але найбільше стережися хлопця, бо я бачу на його чолі напис, який — якщо не буде стертий — віщує погибель. Посмій сказати, що це неправда! — скрикнув Дух, простягаючи руку до міста. — Бреши на тих, хто каже, що це так! Користуйся неуцтвом для злих намірів, поглиблюй його! Але стережись того, що станеться!

— Хіба вони не мають ніякого притулку, ніяких засобів? — запитав Скрудж.

— Хіба немає в'язниць? — відповів Дух, проказуючи востаннє власні Скруджеві слова. — Хіба нема робітних будинків?

Дзвони пробили північ.

Скрудж озирнувся, щоб подивитися на Духа, але Духа вже не було. Коли пробив останній удар дзвону, Скрудж згадав слова старого Якова Марлея і, підвівши очі, побачив страшну примару, закутану з голови до ніг. Вона наближалася до Скруджа так, як туман стелиться по землі.

Строфа IV

ОСТАННІЙ ДУХ

Помалу, поважно та мовчки наближалася примара. Коли вона підійшла близько, Скрудж упав на коліна. Навіть повітря навколо Духа немов випромінювало тьму і невідомість.

Він був покритий чорним саваном, який закривав його голову, обличчя й тіло; видно було тільки простягнуту руку. Якби не та рука, то не можна було б вирізнити Духову постать серед ночі й темноти, що його обступала.

Скрудж бачив тільки те, що Дух був величезного зросту; коли він наближався, Скрудж відчував, що його таємнича присут-

ність сповнює душу жахом. Більше Скрудж нічого не знав, бо Дух не озивався й не во-рушився.

— Чи я бачу перед собою Духа Прийдешнього Різдва? — спитав Скрудж.

Дух не відповів, а тільки показав рукою вперед.

— Ти будеш показувати мені тіні тих подій, що повинні відбутися? — питає далі Скрудж. — Так?

Фалди Духового вбрання вгорі на хвилину ворухнулися, немов Дух нахилив голову; це була єдина його відповідь.

Хоча Скрудж і звик за останній час до товариства духів, однак ця мовчазна постать так його лякала, що в нього аж ноги тремтіли; а коли він хотів йти за Духом, то відчув, що не може встояти на ногах. Дух неначе за-примітив те і спинився немов для того, щоб дати Скруджеві час заспокоїтися.

Але Скруджеві від того стало ще гірше. Ним опанував невимовний жах, бо він зрозумів, що з цієї темної хмари на нього пильно дивляться Духові очі, він же сам, хоч і намагався розплющити очі якнайширше, не

бачив нічого, крім Духової руки посеред чогось чорного.

—Духу Прийдешнього! — скрикнув Скрудж. — Я боюся тебе більше, ніж усіх тих Духів, що я бачив... Але знаю, що ти хочеш робити мені добро, а я вирішив стати іншою людиною, тому готовий терпіти твоє товариство з вдячністю. Чи будеш ти говорити зі мною?

Дух нічого не відповів. Його рука була простягнута просто вперед.

—Веди мене! — промовив Скрудж. — Веди! Ніч швидко йде, а цей час дорогий для мене, я знаю... Веди ж мене!

Дух пішов уперед так само поважно, як і прийшов. Скрудж пішов за ним у тіні його савану, що, здавалося, підносив і вів його.

Не знаю, чи можна сказати, що вони увійшли в місто, бо швидше місто посунулося до них і обступило їх собою. У будь-якому разі вони опинилися в самому його центрі — на біржі серед купців. Вони швидко ходили то сюди, то туди, побрязкували грошима в кишені, збиралися гуртами й розмовляли, поглядаючи на годинник, крутили свої вели-

кі золоті печатки. Одним словом, все було як завжди, добре знайома Скруджеві картина.

Дух став позаду однієї групи ділових людей. Скрудж, побачивши, що його рука простягнута до них, підійшов теж послухати їхню розмову.

— Ні, — мовив великий товстий пан, який мав величезне підборіддя, — я нічого більше не знаю про це. Я знаю тільки, що він помер.

— Коли він помер? — запитав другий.

— Тієї ночі, здається.

— Що з ним сталося? — запитав третій, беручи понюшку тютюну з дуже великої табакерки. — Я думав, що він ніколи не помре.

— Бог його знає, — відповів перший, зітхнувши.

— Що ж він зробив зі своїми грошима? — запитав добродій з червоним обличчям та наростом на носі, що тремтів у нього, як у індика.

— Я нічого не чув про це, — відповів, зітхнувши, пан, який мав велике підборіддя. — Може, він залишив їх своєму товариству. Я знаю тільки, що мені він їх не залишив.

На цей жарт усі засміялися.

— Його похорон буде дуже сумний, — промовив той самий пан, — я не знаю жодної людини, що пішла б туди. Хіба ми зберемо людей.

— Я б пішов, якби дали снідати, — відповів пан з наростом на носі. — Але мене повинні нагодувати, коли я прийду.

Знову всі зареготали.

— Коли так, то я безкорисливіший за всіх вас, — сказав перший чоловік із величезним

підборіддям, — бо ніколи не надягаю чорних рукавичок і ніколи не снідаю; але я можу піти, якщо ще хтось піде. У будь-якому випадку я, мабуть, був його найкращим приятелем, бо як ми зустрічались, то ставали й розмовляли. Прощавайте, панове!..

Вони всі розійшлися й змішалися з іншими гуртами. Скрудж знав першого пана й глянув на Духа Прийдешнього Різдва, щоб той пояснив.

Дух швидко пройшов у вулицю. Він показував пальцем на двох панів, що зустрілися. Скрудж став знову слухати, думаючи, що тоді все зрозуміє.

Він знав тих людей теж дуже добре. Це були ділові люди. Обидва чоловіки були дуже багаті й впливові. Він завжди прагнув, щоб вони думали добре про нього — у справах бізнесу, звичайно, тільки у справах бізнесу.

— Доброго дня, — мовив один.

— Доброго дня! — відповів другий.

— Чули? — запитав перший. — А старий скнара таки дочекався, сконав. Га?

—Еге, кажуть, нібито сконав. Холодно, правда?

—Так, як завжди на Різдво. Чи ви ходите на лижах?

—Ні, ні, нема часу про це думати. Прощавайте!

Ні слова більше... Зустрілися, перекинулися кількома словами і з тим вони й розійшлися.

Скрудж спочатку трохи здивувався, що Дух приділяє увагу таким порожнім, на перший погляд, розмовам, але, розуміючи, що вони мають якийсь прихований зміст, почав дошукуватись, який саме. Навряд, щоб усе те говорилося про смерть Якова Марлея, його давнього товариша, бо це вже було справою минулого, а цей Дух — Дух Прийдешнього, того, що буде. Скрудж не міг пригадати нікого з близьких, кого могли б стосуватися ті розмови. Але кого б вони не стосувалися, все те має бути йому, Скруджеві, на користь. Треба уважно стежити за усім, особливо добре треба наглядати за своєю власною тінню, коли

вона з'явиться: це допоможе відгадати таємниці.

Скрудж почав озиратися, щоб побачити власну постать, але в тому кутку, де він завжди стояв, була зовсім інша людина, і дарма, що годинник показував ту годину, коли Скрудж завжди приходив, він не побачив у гурті нікого подібного до себе. Це, однак, його не здивувало, бо він уже вирішив подумки змінити своє життя. Він думав, що це вже починає ставати так, як йому тепер бажалося.

Тихо й сумно стояв позаду нього Дух, простягнувши руку. Коли Скрудж схаменився, то відчув, що Духові очі вп'ялися в нього; він весь затремтів, і йому стало холодно.

Вони залишили гучну, діловиту біржу й пішли в інший куток міста; там Скрудж ніколи не був до цієї пори; однак він упізнав той куток, згадав його недобру славу. Вулиці були брудні та вузькі; крамниці та будинки бідні; люди обшарпані, в подертих чоботях, п'яні, одягнені абияк, брудні; з-під воріт

на вулицю текли брудні потоки і йшов сморід; від цього кутка тхнуло злиднями й розпустою.

У самому центрі цього вертепу була темна крамничка; у ній продавалося залізо, старе ганчір'я, пляшки, кістки, усяке брудне шмаття. У крамниці підлога була завалена купами заржавілих ключів, цвяхів, ланцюгів, гачків, пилок і всілякого ні до чого непридатного заліза. Таємниці, які мало хто захотів би дізнаватися, були поховані під купами того бридкого мотлоху. Серед того краму в грубці, зложеній зі старої цегли, горіло вугілля, а перед вогнем сидів купець — сивий крутій, років сімдесяти. Він укривався від холоду покривалом, зшитим зі старого шмаття, і кутив люльку з великою втіхою, наче на тихому відпочинку.

Скрудж і Дух опинилися перед цим чоловіком якраз в ту хвилину, як у крамницю тихенько прийшла якась жінка з важким клунком. Тільки вона увійшла, як з'явилася друга жінка з таким самим клунком. За нею зараз увійшов чоловік у старому чорному вбранні; побачивши жінок, він дуже здиву-

вався. Усі вони одразу впізнали одно одного. Після короткої мовчанки від здивування — крамар теж був здивований, — всі зареготали.

— Прибиральниця, звичайно, буде перша! — гукнула та жінка, що увійшла найпершою. — Прачка нехай буде другою, а могильник третім. Дивись, старий Джо, тобі буде добра здобич! Недарма ми всі троє зустрілися тут несподівано!

— Ви не могли зустрітися у кращому місці, — промовив старий Джо, виймаючи люльку з рота. — Заходьте у вітальню; ви вже тут не вперше, а ці двоє теж не чужі нам. Почекайте, поки я замкну двері до крамниці. Ой, як вони скриплять! Я думаю, що тут нема ні одного такого заіржавілого шматка заліза, як ці завіси, так само я думаю, що тут нема старіших кісток, ніж мої. Ха-ха! Ми всі робимо те, що нам належить; ми добре варті один одного! Ходімо ж у вітальню! Заходьте!

“Вітальнею” звалося місце за фіранкою зі шмаття. Старий поворошив вугілля старим залізним прутом, і, скинувши кіптяву із

лампи, що чаділа, (бо це було вночі) кінчиком люльки, знов узяв її в рот.

Тим часом та сама жінка, що вже говорила, кинула свій клунок на землю і сіла на лавку; поставивши лікті на коліна й зухвало поглядаючи на всіх, вона промовила:

—Що тут лихого? Що тут лихого, пані Дільбер? Кожен має право піклуватися за себе! Він завжди так робив.

—Це правда, — відказала прачка. — Ніхто вже так не піклувався про себе, як він!

—Ну то чого ж стояти та перелякано дивитись? Хто тее знатиме? А ми ж не будемо судити один одного!

—О, ні! — промовили разом і пані Дільбер, і чоловік у чорному. Звичайно, ні!

—Ну, то й добре! — гукнула прибиральниця; годі про це! Хто від того втратить, що зникне дещо? Мертвому ж усе одно!..

—Звичайно, — відповіла, сміючись, пані Дільбер.

—Коли той лихий старий скнара хотів зберегти добро після своєї смерті, — провадила жінка, — то чому ж він не був добріший за життя? Якби він був добріший, то

хто-небудь доглядів би його, як він умирав, і не лежав би він сам, покинутий всіма.

—Оце найсправедливіші слова, які я коли-небудь чула! — промовила пані Дільбер. Це найкраща йому нагорода і кара.

—Я тільки хотіла б, щоб це було трохи важче, — сказала прибиральниця, торкаючи клунок. — Воно б таки й було важче, будьте певні, якби я могла добратися до чогось іншого. Розв'яжи-но клунок, Джо, та оціни те, що в ньому є. Кажи просто. Я не боюся бути першою і показати, що в мене є. Ми добре знаємо, що перш ніж зустрітися тут, ми старалися кожне для себе. Це не гріх. Розв'язуй, Джо!

Але гречність її товаришів не дала їй це зробити: чоловік у чорному насмілювався показати першим свою здобич. У нього було небагато: одна чи дві печатки, скринька для олівців, пара запонок, дешева шпилька — оце і все. Старий Джо декілька разів оглядав кожну річ, оцінював її, записував крейдою, скільки він може за неї дати; потім, коли вже все було оглянуто, порахував усе і сказав:

—Ось вам усе пораховано, і я не дам більше, хоч мене зварять живого в окропі! Чия тепер черга?

Виступила пані Дільбер. У неї були простирадла, рушники, деяке вбрання, дві стародавні срібні ложечки до чаю, щипчики до цукру й кілька пар чобіт. З нею Джо розраховувався так само.

—Паніям я завжди даю більше, ніж слід, це вже моя лиха вдача така, цим я себе знищую, — промовив старий Джо. — Ось вам усе пораховано. Якщо ви захочете більше хоч на один пенні та почнете сперечатися, то я пожалію, що був такий щедрий, і дам вам менше на півкрони.

—Тепер, Джо, розгорни мій клунок, — сказала друга жінка.

Щоб зручніше було, старий Джо став на коліна; на силу розв'язав клунок і витяг з нього великий та важкий згорток темної тканини.

—Що це таке? — запитав Джо. — Невже завіса від ліжка?

—Авжеж! — сміючись, відповіла жінка. — Звичайно, завіса від ліжка!

— Невже ви її зняли з кільцями і з усім, коли він лежав на ліжку? — спитав Джо.

— Звичайно, — відповіла жінка. — Чому ж мені цього не зробити?

— Ви народилися для того, щоб зібрати великий капітал, — сказав Джо, — і ви неодмінно розбагатієте.

— Звичайно, я не буду стримувати руки, якщо треба тільки простягти її, щоб узяти щось, та ще в такого чоловіка, яким він був! Це вже точно, — спокійно відповіла жінка. — Не розлийте-но олію на ковдру!

— Це його ковдра? — спитав Джо.

— А чия ж? — відповіла жінка. — Я вважаю, що він не застудиться й без неї.

— Сподіваюся, що він не від заразної хвороби помер? — запитав Джо, покинувши свою роботу й дивлячись угору.

— Не турбуйтеся за це, мені не так вже було приємне його товариство, щоб я стала з ним возитися, якби він помер від заразної хвороби. Ти можеш оглядати цю сорочку, аж поки очі заболять, і не побачиш на ній жодної дірки, навіть потертого місця. Це його найкраща сорочка, дуже хороша сорочка. Вона пропала б, якби я її не взяла.

—Що це ви кажете? — спитав Джо.

—Те кажу, що його, напевне, й поховали б у ній, — відповіла жінка, сміючись. — Хтось дурний надів її на нього, але я зняла. Нащо ж той перкаль, якщо в ньому не можна навіть ховати. Якраз перкалю треба для такого тіла; уже ж він не буде гірший у перкалевій сорочці, ніж у цій.

Скрудж слухав цю розмову з острахом. Дивлячись на цих людей, що зібралися навколо своєї здобичі при тьмяному світлі лампи старого перекупника, Скруджеві стало так гидко та ненависно, неначе він дивився на чортів, що торгуються людським тілом.

—Ха-ха-ха! — реготала жінка, поки старий Джо виймав полотняну торбинку й відлічував кожному гроші, скільки кому припало.

—Ось і кінець йому! За життя він відштовхнув усіх од себе, щоб ми могли скористатися після його смерті! Ха-ха-ха!

—Духу! — скрикнув Скрудж, увесь тремтячи. — Я бачу, бачу; моя доля могла бути подібна до долі того нещасливого чоловіка;

моє життя йшло до того... Боже милосердний! Що це таке?!

Скрудж відступив з жахом, бо все змінилося, і він торкався до ліжка, до голого ліжка без завіси, а на ліжку лежало щось накрите подертим простирадлом, щось, хоч і німе, але воно говорило за себе страшною мовою.

У кімнаті було дуже темно, так темно, що не можна було її роздивитись, хоча Скрудж і озирався кругом, підкорюючись якомусь невідомому пориву й боячись пізнати, що це за оселя... Бліде світло, що проходило знадвору, падало просто на ліжку, а на ліжку лежало тіло того чоловіка, окраденого, покинутого, ніким не оплаканого.

Скрудж глянув на Духа. Його тверда рука показувала на голову ліжка. Покривало було так недбало накинуте на покійника, що якби Скрудж тільки доторкнувся пальцем, то все обличчя відкрилося б. Скрудж думав про це, знав, як це легко зробити, і хотів це зробити, але він не мав сили відгорнути покривало, так само як не міг віддалитися від Духа.

О, холодна, сувора, страшна смерте! Збудуй свій вівтар тут і навкруги постав усі страхіття, які ти маєш у своїй владі, бо тут твоє царство! Але ти не можеш поворухити жодної волосини на голові такого чоловіка, якого всі люблять, поважають і шанують; ти не можеш викривити жодної риси на його обличчі. І це не тому, що рука покійника буде легка і не падатиме, як її підняти; не тому, що його серце зупинилося і в жилах ще не застигла кров; а тому, що його рука була щира й щедра, що його серце було правдиве, милосердне, тепле та м'яке, а в жилах текла людська кров. Бий, смерте, бий! І ти побачиш, як з цієї рани, що ти зробила, вийдуть добрі вчинки померлого й переживуть на світі вічну пам'ять за нього!

Ніхто не вимовив цих слів, але Скрудж чув їх, дивлячись на ліжко. Він подумав: "Що, якби цього чоловіка воскресити? Які могли б у нього бути спогади? Скнарість, здирство, жорстокість і клопіт про наживу. Так, до хорошого кінця довели вони, нічого сказати!"

Він лежав у темній, порожній оселі. І не було там ні жінки, ні чоловіка, ні дитини,

щоб сказати: “Він був добрий до мене тим або тим, і, згадуючи його ласкаве слово, я теж буду добрий до нього”. Тільки кіт крутився біля дверей, а в кутку шаруділи миші. Чого їм було треба в цьому притулку смерті та чого вони були такі зухвалі?” Про це Скрудж не зважився думати.

— Духу, — промовив Скрудж, — це страшне місце. Залишивши його, я не забуду науки, повір мені! Ходімо звідси!

Але Дух все показував на голову ліжка.

— Я розумію тебе, — відповів Скрудж, — я зробив би це, якби міг, але несила мені, Духу! Я не маю сили!..

Дух знову неначе подивився на нього.

— Духу, — промовив Скрудж, ледве дихаючи, — коли є в місті хто-небудь, кого хоч трохи стурбувала смерть цієї людини, то, благаю тебе, покажи мені його.

Дух в одну хвилину розгорнув, немов крило, свій чорний саван, і зараз з'явилася оселя, освічена сонячним світлом. Там сиділа мати з дітьми.

Вона нетерпляче чекала когось: ходила по кімнаті, зупинялася на кожен звук, ви-

глядала у вікно, дивилася на годинник; даремно хотіла взятися за голку й ледве могла терпіти дитячі голоси.

Аж ось чути довгоочікуваний стук у двері; жінка побігла й зустріла свого чоловіка. Він був молодий, але в нього на обличчі були печаль та клопіт. Однак тепер те обличчя мало дивний вираз: якась стримування радисть; він немов соромився тієї радисті й хотів її вгамувати.

Він сів до обіду, який був приготований для нього, коло вогню. Жінка після довгого мовчання запитала слабким голосом:

— Ну, що ж там чути?

Він не знав, що відповісти.

— Добре чи лихе? — спитала жінка, щоб вирвати відповідь.

— Лихе, — одказав чоловік.

— Ми жебраки?!

— Ні, Кароліно, ще є надія...

— Надія! Може, на те, що він подобрішає?!
— відповіла вона, дивуючись. — Все може бути, якщо станеться таке чудо.

— Ні, він уже не може подобрішати, — одказав чоловік. — Він помер.

По жіночому обличчю було видно, що вона була добра, терпляча; але, почувши це, вона зраділа і сплеснула руками. Хоча враз покалася за свою радість, але перший той порух був щирий, від серця.

— Те, що мені вчора сказала п'яна жінка, коли я хотів його побачити й попросити зачекати з боргом, я вважав за порожні балачки, щоб не бачитися зі мною, але це була правда: він не тільки був дуже слабкий, але тоді-таки й помер.

— Кому ж переведуть наш борг? — запитала жінка.

— Не знаю, — відповів чоловік, — але до того часу в нас будуть гроші; а якби ми їх і не мали, то невже ж ми такі нещасні, що і його родичі будуть такі немилосердні, як він. Цю ніч ми можемо спокійно спати, Кароліно.

Справді, в обох на серці стало легше. Обличчя дітей, що зібралися навколо батьків, щоб слухати, що вони говорять, хоч нічого при цьому не розуміли, стали веселіші; взагалі смерть того чоловіка внесла спокій і втіху в цілу господу. Отже, єдине враження від смерті того чоловіка, що міг показати Скруджеві Дух, була втіха...

—Духу, покажи мені яке-небудь інше — ніжне — почуття, котре могла викликати в людей ця смерть, — сказав Скрудж, — а то та темна хата буде в мене перед очима довіку!..

Дух повів його знайомими вулицями, й дорогою Скрудж озирався навкруги, щоб побачити себе, але його тіні ніде не було. Вони увійшли в будинок, де жив бідний Боб Кретчит, у ту саму господу, яку Скруджеві вже довелося одного разу відвідати; тепер він побачив там матір і дітей, що сиділи біля вогню.

Вони сиділи тихо-тихо. Галасливі малі Кретчитенята, — тепер такі тихі, — сиділи в кутку, немов статуї, й дивилися на Пітера, який держав перед собою книжку. Мати й дочки були зайняті шиттям. Усі сиділи дуже-дуже тихо.

“І, взявши дитину, поставив серед них”.

Де чув ці слова Скрудж? Не уві сні ж? Їх, певне, прочитав Пітер, коли Скрудж разом з Духом переступив поріг. Чому хлопець не читає далі?

Мати поклала роботу на стіл і притулила руку до очей.

— У мене очі болять від чорного, — промовила вона.

Від чорного! О, бідний Тайні Тім!

— Тепер вже трохи легше, — казала пані Кретчит; вони завжди слабнуть, як я щось роблю при свічці, а я ні за що на світі не хочу показувати хворі очі вашому батькові, як він повернеться... Час би вже йому прийти!

— Давно час, — відповів Пітер, згортаючи книжку, — але здається, мамо, що останнім часом тато ходить повільніше, ніж колись...

Всі знову притихли.

Далі мати промовила твердим, веселим голосом (тільки раз затремтів той голос):

— Я бачила, як він ходив з... я бачила, як він, було, швидко йшов з Тайні Тімом на плечах...

— Я теж часто бачив те! — промовив Пітер.

— І я теж! — підхопили інші. Всі бачили.

— Але Тайні Тім був дуже легкий, — казала мати, нахилившись над роботою, і батько так любив його... Тим-то батькові зовсім не важко було його носити, зовсім не важко!.. А ось і батько!

Вона скочила йому назустріч і в хату увійшов маленький Боб у тому своєму шалику, що був йому, бідному, дуже потрібний. Чай був для нього приготований і стояв на припічку. Усі старалися, як могли, допомогти Бобові. Коли він сів, два молодших Кретчити залізли до нього на коліна й притулили щічки йому до обличчя, немов хотіли сказати: “Не журися, тату, не треба журитися”.

Боб був дуже веселий з ними й розмовляв з усіма. Він подивився на роботу й похвалив пані Кретчит і дітей за пильність та старанність. На його думку, вони закінчать ще раніше, ніж до неділі.

— До неділі! То ти був там сьогодні, Роберте? — запитала жінка.

— Був, моя люба! — відповів Боб, — і я жалкую, що ти не могла туди піти; тобі було б приємно побачити, яке то хороше місце, вкрите зеленню. Але ти часто його бачитимеш! Я йому обіцяв, що ходитиму щонеділі туди. Моя бідна, дитиночко! — скрикнув Боб зі сльозами, — моя люба дитиночко!..

Він раптом заривав. Не міг стриматися... Щоб стриматися, йому треба було не почуватися ще так близько до дитини.

Він устав і пішов нагору в кімнату, ясно освітлену й прикрашену зеленим гіллям го-стролисту, як на Різдво; там лежала дитина. Бідний Боб сів біля неї і, трохи схаменув-шись, поцілував маленьке личко. Він поко-рився тому, що сталося і, зійшов униз уже спокійний.

Усі сім'я присунулася до вогню; мати й дочки взялися до шиття, тим часом як Боб розповідав про доброту Скруджевого пле-мінника. Він його бачив тільки один раз, але зустрівши на вулиці й побачивши, що Боб трохи... “тільки трохи”, — сказав Боб, — за-смучений, спитав, що у нього сталося. Я йому розповів, — казав Боб, — бо він най-ласкавіший і найприємніший чоловік, якого я тільки зустрічав у своєму житті. “Мені дуже сумно, пане Кретчит, — сказав він, — я сердечно співчуваю вам і вашій добрій дру-жині!” Я навіть не знаю, звідки він довідався про те...

— Про що довідався, мій любий? — запи-тала пані Кретчит.

— Що ти дуже добра дружина, — одповів Боб.

—Всі те знають, — промовив Пітер.

—Добре сказав, хлопче! — гукнув Боб, — звичайно, всі знають. Отож він і говорить: “Сердечно співчуваю вашій добрій дружині. Якщо я можу стати вам чим-небудь у пригоді, — казав він далі, даючи свою візитівку, то ось де я живу; будьте ласкаві, приходьте до мене”. Тепер я вам скажу, — мовив Боб, — не тому, що він може що-небудь зробити для нас, а тому, що він такий добрий, мені здавалося, що він знав нашого Тайні Тіма і жалів його разом із нами...

—Я впевнена, що він має добре серце, — сказала пані Кретчит.

—Ти ще більше в цьому впевнилася б, моя люба, коли б побачила його та говорила з ним, — сказав Боб. — Я зовсім не здивуюся, — слухай уважно, що я кажу, — я зовсім не здивуюся, якщо він допоможе Пітерові знайти кращу службу.

—Чуєш, Пітере? — спитала мати.

—А тоді, — скрикнула дівчинка, — Пітер знайде собі дівчину і заведе своє власне господарство.

—Та ну бо! —сказав Пітер, усміхаючись.

—Звісно, це може статися колись, моя люба, — промовив Боб, — хоч на те є ще доволі часу. У будь-якому разі, коли б і як би ми не розлучилися один з одним, я впевнений, що ніхто з нас не забуде бідного Тайні Тіма, бо це була наша перша розлука. Правда?

—Ніколи не забудемо, тату! — промовили всі.

—І я знаю, мої любі, — казав далі Боб, — що згадуючи, який він, хоч і дуже маленький, був терплячий та лагідний, ми не будемо сваритися і тим забувати бідного Тайні Тіма.

—Ні, ніколи не будемо, тату! — знову відповіли всі.

—Я дуже щасливий, — сказав Боб, — я дуже щасливий!

Пані Кретчит і доньки поцілували його. Пітер стиснув йому руку. Так, Тайні Тіме, твоя душа була від Бога!

—Духу, — сказав Скрудж, — щось мені підказує, що ми скоро розлучимося; я це відчуваю. Скажи мені, хто той мертвий, що лежав на голому ліжку?

Дух Прийдешнього Різдва не відповідав і переніс його туди, де збиралися ділові люди. Здавалося, що це вже зовсім інший час, ніж було в перший раз. (Взагалі не було ніякого зв'язку в часі у тих останніх подіях, тільки й того, що є те, що мало бути.) Але Скрудж знову не побачив себе там. Дух, не зупиняючись, ішов вперед, немов до відомої тільки йому мети, поки Скрудж не попросив його зупинитися.

—Цей двір, — сказав Скрудж, — через який ми так швидко летимо, той самий, де була моя контора багато років. Я бачу мій дім. Дозволь мені глянути, ким я буду в майбутньому.

Дух затримався, але показував рукою в інший бік.

—Ось дім! — скрикнув Скрудж. — Нащо ж ти показуєш у інший бік?

Невблаганний палець нітрохи не ворухнувся.

Скрудж підбіг до вікна в конторі й заглянув усередину. І зараз це була контора, але не його. Усе було інше, і той чоловік, що сидів там, був не він.

Дух усе показував рукою в тому самому напрямку.

Скрудж повернувся до нього і, дивуючись із того, куди вони йдуть, пішов за ним до залізних воріт. Тут вони затрималися, щоб роздивитися, перш ніж увійти, і побачили кладовище. Отож тут спочиває під землею той нещасливий, чие ім'я Скрудж зараз дізнається. Це було місце, гідне його: забудоване навколо високими будинками, заросле бур'яном, щільно заповнене могилами... Так, гідне місце!

Дух стояв між могилами, показуючи на одну з них. Скрудж, увесь тремтячи, підійшов до неї. Дух не змінився, але Скруджеві здавалося, що він читає в його поважній постаті якийсь інший, страшний зміст.

— Перш ніж я наближуся до того каменя, — сказав Скрудж, — дай мені відповідь на одне запитання: чи це тіні того, що буде, чи того, що тільки могло б бути?

Дух не відповідав і все показував на ту саму могилу.

— Як люди живуть, такий їм має бути й кінець, якщо вони не змінять свого життя,

— сказав Скрудж, — якщо ж вони його змінять, то й кінець зміниться. Скажи мені, що так станеться і з тим, що ти мені показуєш.

Дух не ворухнувся.

Скрудж наблизився до Духа, увесь тремтячи, і, дивлячись, куди він показує, прочитав на всіма покинутій могилі своє власне ім'я: “Ебenezер Скрудж”.

— Невже?! — скрикнув Скрудж, упавши на коліна. — Невже той чоловік, то лежав на ліжку, — це я?..

Дух показав пальцем на нього, а тоді знов на могилу.

— Ні, Духу! О ні, ні!

Але палець не ворухився.

— Духу! — скрикнув Скрудж, міцно тримаючися за Духів одяг. — Слухай, що я казатиму! Я вже не той чоловік, що був раніше. Після твоєї науки я не хочу бути тим, ким я був. Нащо ж мені показувати все це, якщо немає надії, що я виправлюся?

Уперше Духова рука немов затремтіла.

— Добрий Духу, — говорив Скрудж, все стоячи на колінах, — ти жалієш мене. Запевни, що я можу змінити ті тіні, які ти мені показував, якщо зміню своє життя.

Добра рука затремтіла.

—Я шануватиму в своєму серці Різдво і думатиму про нього цілий рік! Я спокутую минуле теперішнім і майбутнім. Усі три духи будуть завжди зі мною. Я не забуду їхньої науки. О, скажи мені, що я можу стерти напис з цього могильного каменя.

І з палким благанням він ухопив Духову руку; Дух старався звільнити її, та обійми Скруджеві були міцні й утримали руку. Однак наостанок він таки відштовхнув Скруджа.

Піднісши руки в останньому благанні, Скрудж зненацька зауважив, що мантия Духова змінилася. Вона осунулася, повужчала й зменшилася, стала така, як бильце від Скруджевого ліжка...

Строфа V

ЗАКІНЧЕННЯ

Еге, така, як бильце власного Скруджового ліжка. Ліжко було Скруджеве, і кімната була його. Але що було найприємніше, то це те, що майбутнє належало йому і що можна було ще каятися.

— Я спокутую минуле теперішнім і майбутнім! — повторив Скрудж, схопившись з ліжка. — Усі три духи будуть жити в мені. О, Якове Марлею! Нехай святиться Різдво! Я кажу це на колінах, так, старий Якове, на колінах!

Скрудж був такий зворушений, що голос тремтів і не слухався його. Під час остан-

ньої боротьби із Духом він ридав, і все обличчя його було облите слізьми.

— Її не зірвали! — скрикнув Скрудж, схопившись за завісу коло ліжка. — Її не зірвали разом із кільцями! Вона тут, я тут, тінь того, що мало статися, можна розсіяти й знищити! Я знаю, що я її знищу!

Він хотів одягтися, але руки не слухалися його, крутили одяг, вивертали його навиворіт, надягали не тим боком, рвали, м'яли його.

— Я не знаю, що робити! — скрикнув Скрудж, сміючися й плачучи водночас. — Я почуваю себе легким, як пушинка, щасливим, як ангел; веселим, як школяр; у мене голова крутиться, як у п'яного! Дай, Боже, кожному веселого Різдва! Дай, Боже, щасливого Нового року всьому світу! О, який же я безмежно щасливий! Гоп-ля-ля! Гоп-ля-ля! Ура-а-а!

Він побіг, підстрибуючи, до їдальні і, зовсім засапавшись, став посеред кімнати.

— Ось і той кухлик, що був з теплим питвом! — скрикнув Скрудж і почав ходити по хаті. — Ось і ті двері, крізь які увійшла Мар-

леева тінь. Ось той куток, де сидів Дух Теперішнього Різдва. Ось те вікно, з якого я дивився на блукаючих духів. Це все істинна правда! Усе це сталося. Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Цей сміх був хороший, добрий сміх, особливо для того чоловіка, що вже багато років як відвик сміятися. Той сміх віщував, що Скрудж буде тепер часто весело сміятися.

— Я не знаю, який день сьогодні, — сказав сам собі Скрудж. — Я не знаю, чи довго я був з духами... Я нічого не знаю! Я зовсім як дитина! Та це не біда! Я з охотою згоджуюся бути дитиною. Ой, який же я щасливий, який я щасливий! Гоп-ля-ля! Ура-а-а!

Веселий та голосний дзвін зупинив його втіху. “Дзень-дзень-бом-бом! Бом-дзень-дзень-бом! Бом-бом! Дзень-дзень-дзень!” Як хороше, як гарно!

Скрудж побіг до вікна, відчинив його і став дивитися на вулицю. Ні туману, ні диму: ясний, сонячний, веселий зимовий день; мороз рипить, здається, для того, щоб кров клекотала й вигравала. Сонце заливає все промінням, немов золотом; небо сяє, повітря надзвичайно свіже й приємне, а дзвони так весело дзвонять. Чудово! Чудово!

—Який сьогодні день? — гукнув Скрудж хлопчиків у святковій одежі, що блукав поблизу, може, для того, щоб подивитися на Скруджа.

—Га? — спитав хлопчик, страшенно здивований.

—Який сьогодні день, голубе мій? — перепитав Скрудж.

—Сьогодні?! — знову здивувався хлопчик. — Та Різдво ж!

—Сьогодні Різдво! — мовив сам собі Скрудж. — Так я не пропустив його! Духи зробили все в одну ніч!.. Вони можуть робити все, що захочуть. Звичайно, звичайно!.. Гей, слухай, хлопче-молодче!

—Що? — озвався хлопчик.

—Знаєш ти крамницю отам, через вулицю, на розі? — спитав Скрудж.

—Як не знати! — одказав хлопчик.

—Ой, який же ти розумний! — мовив Скрудж. — Оце так хлопчик! А не знаєш ти часом, чи продали того індика, за якого дано нагороду на виставці, та який висів у тій крамниці? Не маленький індик, а великий?

—Отой індик, що такий завбільшки, як я? — запитав хлопець.

—Що за мила дитина! — скрикнув Скрудж. — Чиста втіха з ним розмовляти! Еге ж, голубчику мій, отой якнайбільший індик.

—Він ще й досі там висить, — відповів хлопець.

—Справді? — промовив Скрудж. — То піди й купи його.

—Ну, що це ви, пане? Ви жартуєте?..

—Ні, ні, — мовив Скрудж, — я серйозно. Йди, купи його й попроси, щоб вони принесли сюди. Я скажу потім, куди його віднести. А сам повернися разом з крамарем, я дам тобі шилінг; якщо ж вернешся швидше, ніж за п'ять хвилин, то я дам тобі півкрони.

Хлопчик полетів, як стріла з лука.

—Я пошлю індика своєму писареві Бобові Кретчиту, — прошепотів сам собі Скрудж, потираючи руки й сміючися. — Він нізащо не вгадає, хто прислав!.. Індик, мабуть, удвое більший від його Тайні Тіма! От буде славна штука! Навіть Джо Міллеру ніколи б не придумати такого жарту — послати індичку Бобу!

Перо погано слухалося його, але він все ж якось нашкрывав адресу і зійшов униз — відчинити вхідні двері. Він стояв, очікуючи крамаря, і тут погляд його впав на молоток на дверях.

— Я буду любити його до кінця днів моїх! — вигукнув Скрудж, погладжуючи молоток рукою. — А я ж і не дивився на

нього ніколи. Яке в нього чесне, відкрите обличчя! Прекрасний молоток! А ось і індичка! Ура! Гоп-ля-ля! Моє шанування! Веселого Різдва!

Ну й індичка ж то була — всім індичкам індичка! Сумнівно, що ця птиця могла коли-небудь триматися на своїх ногах — вони б підломилися під її вагою, як дві солонинки.

— Ну, ні, вам її не донести до Кемден-Тауну, — сказав Скрудж. — Доведеться найняти кеб.

Він говорив це із вдоволеною посмішкою, заплатив за індичку, посміхаючись, заплатив за кеб, і з усмішкою розрахувався з хлопчиною, сміючись, опустився, задихавшись, в крісло і продовжував сміятися доти, поки сльози не потекли в нього по щоках.

Поголитися виявилось нелегко, оскільки його руки й досі трусилися, а гоління вимагає великої обережності, навіть якщо ви не пританцьовуєте під час цього заняття. Утім відріж Скрудж собі кінчик носа, він спокійно заліпив би рану пластирем і однаково залишився б цілком задоволеним.

Нарешті Скрудж убрався у свій найкращий одяг і вийшов на вулицю. Якраз тоді люди виходили гуртами з дому саме так, як показував йому Дух Теперішнього Різдва. Заклавши руки за спину, Скрудж ішов, поглядаючи на всіх із посмішкою. Він мав такий веселий і ласкавий вигляд, що троє чи четверо якихось добрих людей сказали йому: “Добридень, пане! З Різдвом будьте здорові!” І Скрудж потім часто казав, що ці слова були найрадісніші, наймиліші з усіх, які він коли-небудь чув.

Незабаром зустрів він якраз того поважного пана, що приходив учора до нього в контору й питає: “Чи це контора Скруджа й Марлея”? Серце у Скруджа затремтіло, коли він подумав, як то гляне на нього цей пан; але він знав тепер свій новий шлях і пішов ним.

—Доброго дня, пане, — промовив Скрудж, прискоривши крок і взявши чоловіка за обидві руки. — Сподіваюся, що ви вчора вирішили ваші проблеми? Ви взялися за добру справу. Дай вам, Боже, веселого Різдва!

—Пане Скрудж? — запитав він.

—Так, це моє ім'я, але я боюся, що воно для вас не дуже приємне. Вибачте мені, будьте ласкаві! Та чи не будете ви такі добрі, що... — тут Скрудж шепнув йому щось на вухо.

—Господи! — вражено скрикнув пан. — Шановний пане Скрудж, ви жартуєте?

—Жодних жартів! І прошу вас, ані на шилінг менше. У цьому дарунку буде лише частина того, що я мав би давати раніше. Утім... зробіть мені цю ласку.

—Шановний пане Скрудж, — сказав пан, стискаючи йому руку, — я не знаю, як і дякувати вам за таку щед...

—Благаю: ні слова більше не кажіть мені, — відповів Скрудж. — Заходьте до мене, будьте ласкаві. Прийдете? Дуже вас прошу.

—Прийду! — скрикнув пан.

З його голосу було зрозуміло, що він виконає свою обіцянку.

—Дякую вам, — сказав Скрудж. — Я ваш боржник. Дякую тисячу разів. Нехай вам Господь помагає!

Далі Скрудж пішов до церкви, потім прогулювався, дивився на людей, що поспішали

кудись; привітно озивався до дітей, до старців, заглядав униз у кухні, угору на вікна і відчував, що це все сповнює його серце радістю. Ніколи ще ніяка прогулянка та й будь-що інше не робило його таким щасливим.

Після полудня він пішов до свого племінника. Разів з десять пройшов він повз двері, поки зважився постукати. Далі таки постукав.

— Чи вдома ваш господар, голубонько?— спитав він служницю. — Славна дівчина! Дуже мила!

— Дома, пане.

— Де ж він, моя люба?

— Він, пане, в їдальні разом з панею. Я проведу вас туди, коли бажаєте.

— Дякую вам. Він знає мене, — промовив Скрудж, — я вже сам собі піду.

Скрудж тихенько відхилив двері та заглянув у їдальню. Стіл був накритий серед хати так, як і належить у святкові дні, а молоді господарі вкотре оглядали, чи все було до ладу.

— Фреде! — промовив Скрудж.

Боже мій, його племінниця мало не впала, Скрудж на мить забув, що вона сиділа в кутку, поставивши ноги на стільчик, — інакше він би її нізащо не налякав.

— Невже! — скрикнув Фред. — Хто це?..

— Це я, твій дядько Скрудж. Прийшов на обід. Можна увійти?

Чи можна йому увійти! Скрудж повинен був дякувати Богові, що племінник не поодривав йому рук, стискаючи їх. Щирішої зустрічі не могло й бути. Племінниця привітала його теж так само щиро, і Топнер теж, як прийшов, і кругленька сестра, і всі гості, як поприходили. Що за чудовий був то вечір! Які хороші забави! Яка згода! Яке щастя!

А на другий день Скрудж рано прийшов у контору. Страх як рано! Він тільки й думав про те, щоб прийти раніше від свого писаря Боба Кретчита і зловити його на запізненні.

Так і сталося. Годинник вибив дев'ять — Боба нема; чверть на десяту — Боба нема. Він запізнився якраз на вісімнадцять з половиною хвилин. Скрудж сидів перед широко відчиненими дверима, щоб побачити, як Боб увійде у свій закамарок.

Боб ще за дверима зняв шапку й шарфик і одним скоком сів на стілець; потім почав рипіти пером так швидко, немов хотів догнати дев'яту годину.

— Слухайте! — гукнув Скрудж своїм (як тільки він міг удати) звичайним голосом. — Що це ви приходите в таку пізню пору?

— Вибачте мені, добродію, — промовив Боб, — я справді спізнився...

— Спізнився! — переказав Скрудж. — Ще б пак! А йдіть лишень сюди, добродію!

— Це ж тільки один раз на рік, — благав Боб, виходячи зі свого закутка. — Цього вже ніколи не буде більше, пане! Я вчора трохи побавився ради свята...

— Ну, то я вам от що скажу, — мовив Скрудж. — Я не хочу більше терпіти такого, як було, і через те, — говорив він далі, вставши зі стільця й штовхнувши Боба так у бік, що той поточився назад у свій закамарок, — через те я вирішив платити вам більше.

Боб затремтів з переляку й потягнувся за лінійкою. У нього майнула думка оглушити лінійкою Скруджа, зв'язати його, покликати

на поміч з вулиці людей і відвезти його в дім для божевільних.

—З Різдвом Христовим, Бобе! — сказав Скрудж зовсім поважно, тріпаючи його по плечах. — Дай вам, Боже, кращого Різдва, мій любий друже, ніж ті святки, що я багато років робив вам. Я збільшу вам плату й намагатимусь допомогти вашій бідній родині. Ми поговоримо про це сьогодні увечері за склянкою гарячого пуншу. Та запаліть перше всього більший вогонь у себе в каміні!..

Скрудж зробив усе, що сказав, навіть набагато більше; що ж до Тайні Тіма, котрий видужав, то Скрудж став йому другим батьком. Він став таким добрим другом, добрим господарем і доброю людиною, що навряд чи й був другий такий у доброму старому Лондоні або в якому іншому доброму старому місті в доброму старому світі. Дехто на сміхався з тієї зміни, але Скрудж не зважав на те. Він знав, що завжди знайдуться люди, охочі сміятися з усякого добра, з усього хорошого та величного. Знаючи, що вони сліпці, Скрудж хотів, щоб вони мружили очі від сміху, а не від справжньої сліпоти, бо сміх

набагато приємніший за сліпоту. Він і сам сміявся і був щасливий.

Після тієї пригоди Скрудж не бачився більше з духами; але все життя він поводився, як велить любов до людей, відривав від себе і допомагав іншим, і про нього казали, що вже хто-хто, а Скрудж уміє шанувати Різдво. Дай, Боже, щоб те саме можна було сказати про нас усіх! Отже, повторімо за маленьким Тайні Тімом: “Нехай буде над кожним з нас благословення Бога, його любов і ласка!”

Зміст

Передмова	3
<i>Строфа</i> I. Марлеєва тінь	4
<i>Строфа</i> II. Перший із трьох духів	44
<i>Строфа</i> III. Другий із трьох духів	80
<i>Строфа</i> IV. Останній Дух	129
<i>Строфа</i> V. Закінчення	161

Літературно-художнє видання

Серія “ENGLISH LIBRARY”

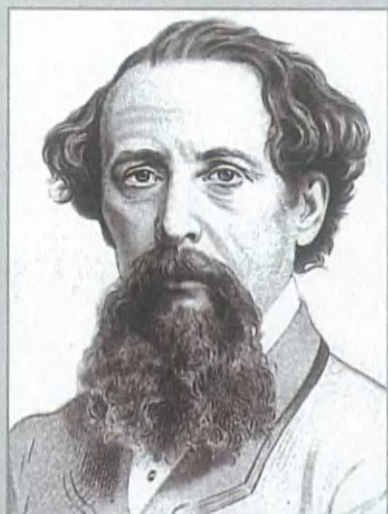
ДІККЕНС Чарльз

**РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ,
або Різдвяне оповідання з привидами**

*У книзі використано ілюстрації Г. Коппінга,
Ч.Е. Брока, Дж. Ліча, в оформленні обкладинки —
картину С. Андерсон “Різдвяний індик” (1868 р.)*

Підп. до друку 20.06.2017. Формат 70×90 1/32. Папір книжк.
Друк офс. Гарнітура Warnock Pro. Ум. друк. арк. 6,44.
Обл.-вид. арк. 4,39. Зам. № 17-125.

Видавництво “Знання”, 01030, м. Київ, вул. Стрілецька, 28.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3596 від 05.10.2009.
Тел.: (044) 234-80-43, 234-23-36.
E-mail: sales@znannia.com.ua
<http://www.znannia.com.ua>

Серія "ENGLISH LIBRARY"

- Чарльз Діккенс.
*"Новорічні дзвони.
Цвіркун домашнього
вогнища"*
- Вільям Шекспір.
"Гамлет"
- Оскар Вайльд.
*"Хлопчик-зірка
та інші казки"*
- Джозеф Конрад.
"Олмейрова примха"

"Різдвяна пісня в прозі **Чарльза ДІККЕНСА** — один із кращих творів світової літератури. Це повість про найвищі людські цінності. Вона має казковий сюжет: про серйозні речі легше говорити, надавши їм казкової форми. У Різдвяну ніч в оселі головного героя з'являються неблаганні й незворушні духи, які допомагають йому переосмислити все життя, зрозуміти його велич і красу. "Різдвяна пісня" вчить нас добру і застерігає від лихих вчинків, вселяє віру, що в житті не буває безвихідних ситуацій. Людина завжди має шанс стати кращою. Робити добро ніколи не пізно — каже нам мудрий письменник.

ISBN 978-617-07-0484-9

9 786170 704849 >

znannia.com.ua